MS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK
76.197-A
Neu-

Digitized by Google

76197-A

Digitized by Google

Digitized by Google

ВЕЧЕРИ

НА ХУТОРІ БЛИЗЬ ДИКАНЬКИ.

ПОВІСТІ,

видані пасічникомъ Рудимъ Панькомъ.

Написавъ

МИКОЛАЙ В. ГОГОЛЬ.

Перевівъ зъ московського

КСЕНОФОНТЪ КЛИМКОВИЧЪ.

Томъ I.

ЛЬВІВЪ.

Зъ печатні Михайла Ф. Поремби.

1864.

Digitized by Google

Tome I.

Digitized by Google

ВЕЧЕРИ

НА ХУТОРІ БЛИЗЬ ДИКАНЬКИ.

ТОМЪ I.

Digitized by Google

Digitized by Google

„Що-бъ се ще за диковина: Вечери на хуторі близь Диканьки? Які-жъ то се вечери? И скомпоновавъ бачъ який-сь пасічникъ! Слава тобі Господи! ще-бъ то мало оскубли гусей на піря и перевели гапчірокъ на папіръ! іще-жъ то мало народу, усякого звания и збороду, поналяло пальці у тихъ атраментахъ! Нагадала жъ нечиста мати и пасічникові попхатись у-слідъ за другими! Єй-же-Богу, друкованого паперу розвелось стільки, що не приберешъ вже скоро, що въ єго й загортати".

Чуло, чуло жъ бо мое серденько усі оці речі ще за місяць! се-бъ то я кажу, бачъ, що нашому братчику, хуторянину, висунути нісъ изъ свого захолустя у той великий світъ — батечки мої! — та се все-жъ одно, якъ часомъ лучається, иноді занлетешся у будинокъ великого пана: усі обступлять тебе и пішли глузовать; ще-бъ то воно и не тее,

Digitized by Google

нехай вже собі велике холопство, такъ ні-жъ, кажу, яке небудь обшарпане хлопя, подивиться — капость, що копається на заднёму дворищі, и воно пристає; и почнуть на тебе притуповать ногами: „куда, куда, зачимъ? пашолъ, мужикъ, пашолъ!...“ Я вамъ скажу... Та що-то вже й казать! Мені легшъ двічі загодъ поіхати у Миргородъ, де-отъ вже роківъ съ-пять, якъ не бачивъ мене ні підсудокъ изъ земського, ні самъ панотець, ніжъ показати нісъ у той великий світъ, а показавъ — плачъ, не плачъ, а давай одповідь.

У насъ, моі любезниі читателі, не во гнівъ будь сказано (ви, може, и розсердитесь, що пасічникъ говорить зъ вами якъ-то тее, мовъ би то якому сватові, або тому кумові), у насъ, у хуторянъ ведеться ще одъ батьківъ,— що коли вже одробляться всі зъ жнивами, мужикъ залізе одпочивати на всю зиму підъ самий комінъ, а нашъ братчикъ заховає своіхъ бджілокъ у омшаникъ, коли не тобі журавлівъ на небі, а ні грушъ на дереві не побачите більшъ, тоді, що вечеръ, то вже де-небудь у-кінець улиці блима огонёкъ, сміхи та співи чути генъ-генъ издалека, бренькає тобі балабайка, а часомъ и скрипка, гомінъ, галасъ... ото у насъ вечеринці! Вони, скажу

Digitized by Google

я вамъ, вони здаються трохи на ваші бали; тільки гріхъ сказать, щобъ таки зовсімъ. На бали коли ви ідете, то не за чимъ инщимъ, якъ подригати ногами та позівати собі пищкомъ у руку; а у насъ, зійдеться у одну хату гурьба дівчатъ овсі не для балу, зъ веретеномъ та зъ гребнемъ; и спершу наче-бъ то и за діло приймуться: веретена гудуть. пісні такъ и плачуть, и кожна тобі и очей не зведе; а тільки якъ сипнуть у хату парубки зъ скрипачемъ — підніметься галасъ, заведеться дурь, пійдуть танці и вигадають такого, що й розказати не можно.

А лучче надъ усёго, коли зібються до одної купи та почнуть загадувати загадки, або просто, везти то се, то те. Боже ти мій! чого тільки не розкажуть! відкіль старовини не викопають! якихъ то страхівъ не набрешуть! Тільки нігде, може, не було розказано стільки диковинъ, якъ на вечерахъ у пасічника Рудого Панька. За що мене миряне прозвали Рудимъ Панькомъ — єй-же-Богу не вмію сказать. И волося, здається, у мене теперъ більшъ сіде, ніжъ руде. Та у насъ, не во гнівъ будь сказано, такий звичай: якъ дадуть кому люде яке прозвище, то и до-віку зостанеться воно. Бувало, зійдуться, передъ пра-

Digitized by Google

зникомъ, добрі люде, у-гості, у пасічникову хатину, сядуть за стіль, — и тоді прошу тільки слухать. И те сказать, що люде були не простого-таки десятку, не де-які мужики хуторянські; та, може, иншому и повище пасічника, сталось би за честь бачити у себе такихъ гостей. Хочъ-би примірочъ сказать, коли ви знаєте, дякъ диканської церкви, Хома Григоровичъ? Отъ голова! що то вже за-исторії вивъ вінъ підпускати! Дві найдете у сій книжці. Вінъ ніколи не носивъ тихъ дзюбованихъ халатівъ, які ви, може, бачили на нашихъ сельскихъ дякахъ; а заверніть до его хочъ у будень, вінъ и тоді зустріне васъ у жупані изъ тонкого сукна — цвітомъ якъ ото буває застудишъ кисіль изъ картохи — за котре плачувавъ вінъ у самій Полтаві — коли-бъ ажъ чи не по шість рублівъ за аршинъ! Чоботи его, у насъ ніхто не скаже у цілому хуторі, щобъ воняли хочъ трохи дегтемъ, бо коженъ знавъ, що вінъ мазавъ іхъ самимъ добримъ смалцемъ, якого, здається мені, радъ бы бувъ инший мужикъ положити собі у кашу. Ніхто-жъ таки и сего не скаже, щобъ вінъ коли утиравъ нісъ полою свого жупана, якъ то бачъ роблять инші люде его звания; а вінъ, хочъ-коли, виймавъ изъ за пазухи че-

Digitized by Google

пурпенько згорнуту, білу хустку, вишиту по усіхъ краяхъ красною заполочю, и зробивши що тамъ слідує, згортавъ ії знову у дванадцятеро и ховавъ за пазуху. А одинъ изъ гостей... ну, то вже-бачъ бувъ такий панычъ, що хочъ зарази одягни ёго або засідателемъ, або хочъ би й підкоморимъ. Бувало, поставить передъ собою палець, и дивлячись на кінець ёго, зачне розказувать — хитро та ажъ невторонно, самісенькe, якъ ото у тихъ друкованихъ книжкахъ! Часомъ лучається, слухаешь, та ажъ якось-то моторошно стане. Нічого, хочъ убий, не второпаешъ. Відкіля вінъ словъ понахапавъ такихъ? Хома Ригоровичъ разъ ёму на-счотъ сёго мудру сплівъ приказку: вінъ розказавъ, якъ одинъ школяръ, учучись у якогось-то дяка писанію, приіхавъ до батька и ставъ такимъ латиньщикомъ, що забувъ уже й нашъ язикъ православний; усі слова перевертавъ на усъ. лопата у ёго лопатусъ; баба, бабусъ. Отъ, лучилось разъ, пішли вони у-двохъ зъ батькомъ на поле. Латинщикъ побачивъ граблі та й питає батька: „якъ оцe, батьку, по нашому зоветься?“ та й наступивъ, розявивши ротъ, ногою на зубці. Той не вспівъ зъ одвітомъ зібратись, якъ ручка, розмахнувшись, підскокнула, та — лусь

Digitized by Google

ёго у лобъ. „Суклятські граблі!“ закричавъ школяръ, хапаючись рукою за лобъ и підняґнувши на цілий аршинъ! „якъ же вони, чортъ би спхнувъ зъ мосту іхъ батька, ловко бються!“ Такъ отъ якъ! згадавъ и имя, сердешний! Така приказка уколола саме підъ ніс того мудрого розкажчика. Мовчки вставъ вінъ зъ місця, ростопіривъ ноги посередъ хати, нагнувъ голову трошки упередъ, застромивъ руку у задній карманъ горохового свого жупана, витягнувъ круглу підъ лакомъ табакирьку, луснувъ пальцемъ по намалёваній пиці якогось-то бесурманського генерала и зачипивши чималу пучку кабаки, розтертої зъ золою и любисткомъ, підніс її коромисломъ до носу, и витягнувъ носомъ на-лёту усю кучку, не доторкнувшись и до першого пальця, — а таки ні пари зъ устъ; да якъ полізъ у другий карманъ та витягъ синю мережену хустку, такъ тоді тільки промурмотавъ ніби про-себе, якось-то наче сей стихъ: „не мечіте бісеръ передъ свинями...“ Бути-жъ теперъ біді, подумавъ я, бачучи, що пальці у Хоми Ригоровича такъ и стуляються дати дулю. На-щастя, баба моя догадалась поставити на стілъ гарячий книшъ изъ масломъ; всі узялись за ділo. Рука Хоми Ригоровича, замість того, щобъ по-

Digitized by Google

казати думу, простягнулась до книша, и, якъ хочъ-коли воно ведеться, почали прихвалювать хазяйку. Іще бувъ у насъ одинъ розкажчикъ; такъ той (не треба-бъ на нічъ и згадувать ёго) такі викопувавъ страшні исторіи, що волося ходило по голові. Цуръ зъ ними, я іхъ викинувъ изъ своєі книжки: ще налякаєшъ добрихъ людей такъ, що пасічника, прости Господи, якъ чорта усі жахатимуться; нехай лучче коли Богъ дасть доживу до нового року и видрукую ще одну книжку, тоді вже можно буде полякати прочанами зъ того світа и дивами, які діялись у старовину, у нашій краіні православній. Міжъ ними, може, знайдете казокъ зо-дві самого пасічника, які розказувавъ вінъ своімъ онукамъ. Аби слухали та читали, а въ мене, коли теє — лінь тільки гаспидська копаться — набереться и на десять такихъ книжокъ.

Та отъ-таки! трохи не забувъ про саме главне: коли будете, панове, іхати до мене, то прямесенько держіть по стовбовому шляху, на Диканьку. Я для сёго и постановивъ іі на першій пагині, щобъ швидче знайшли стежку до нашого хутора. Про Диканьку жъ, мабуть, ви начулись таки чимало. Та й то сказать, що таиъ будинокъ трохи чи не почище иншоі

Digitized by Google

пасічникові халабуди. А про садъ и говорить нічого: у самому тому вашому Петербурсі, коли тее, не знайдеться такого. А приіхавши у Диканьку, спитайте тільки перве, яке попадеться, хлопя, що у замазаній сорочці пасе гусей: „а де тутъ живе пасічникъ Рудий Панько?“ „А онъ де!“ скаже вінъ, показуючи пальцемъ, а коли хочете, то й доведе васъ до самісінького хутора. Тільки прошу не дуже таки закладувати назадъ руки и, якъ тамъ кажуть, хвинтити, бо дороги по нашихъ хуторахъ не такі гладенькі, якъ передъ вашими хоромами. Хома Ригоровичъ позаторікъ, ідучи изъ Диканьки, понавідавсь таки у проваля зъ новою таратайкою своєю и гнідою кобилою, хочъ самъ бачъ правивъ та ще и позверхъ своіхъ очей надівавъ иноді куповані.

За то вже, коли милость ваша заідете у гості, то динь подамъ такихъ, якихъ ви зроду, може, не іли, а меду, и забожусь, луччого не знайдете на хуторахъ: я-жъ вамъ кажу, якъ оце принесешъ сотъ — духъ пійде по усій хаті, що й сказать не можно — який: чистий, якъ ото слёза або хрусталь дорогий, що бува въ сергахъ. А якими пирогами нагодує моя баба! що то вже за пироги, якъ би ви тільки знали: цукоръ, истинний тобі цу-

Digitized by Google

коръ! а масло, отъ-отъ такъ и тече по губахъ, коли почнешъ їсти. И прийде таки на думку: чого-то вже не зроблять оці жінки! Отъ хочъ би — чи пили ви коли, панове, грушовий квасъ изъ терновими ягодами, або варенуху зъ родзинками та сливами? або, може чи не лучалось вамъ, иноді, їсти путрю зъ молокомъ? Боже жъ ти мій, якихъ то на світі нема стравъ! їси-не наїсися, та й годі; солодке, що й Богъ ёго знае! Торікъ.. Та що се бо я, справди, розбрехався такъ?... Отъ приїжяйте бо тільки, та приїжяйте поскорішъ; а нагодуемо такъ, що будете розказувать и своєму и чужому.

Пасічникъ Рудий Панько.

Digitized by Google

Примітка.

„Передне слово пасічника Рудого Панька и повість „Вечіръ на передодні Ивана-Купала“ помѣщена въ сімъ томі переведенихъ мною „Вечерівъ на хуторі“, есть переводъ Д. Мордовцева, винятий зъ его книжки „Малорусскій литературный Сборникъ“ (Саратовъ. 1859.). Я помістивъ сей переводъ мижъ своіми, тому-що я самъ лучшого зробити не мігъ би.

Видавець.

Digitized by Google

СОРОЧИНЕЦЬКА ЯРМАРКА.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Мені нудно въ хаті жить,
Ой вези жъ мене изъ дому,
Де багацько грому, грому,
Де гоцюють все дівки,
Де гуляють парубки!
Изъ старої пісні.

Який упоющий, який розкішний буває літній день въ Україні! Якъ томлюще-парні ті години, коли полудень сияє въ тишині и спеці, а синє незміренне небо, пишною банею нагнувшись по-надъ землею, здається, вснуло, зовсімъ потонувши въ роскоші, обіймаючи и стискаючи ії прекрасную въ повітряних обнятяхъ своіхъ! На ёму ні хмариночки; въ полі ні голосочку. Все неначе завмерло; въ-горі тільки, въ небесній глибині, дріжить жаворонокъ, а срібляні пісні летять по повітряних ступеняхъ на закохану землю, та инколи крикъ чайки або

Digitized by Google

дзвяклий голосъ перепела розлягається по степові. Ліниво и безмисло, наче проходжальці безъ цілі, стоять підоблачні дуби, а осліплюющі удари сонішнихъ промінівъ запаляють цілі купи малюнково згуртованого листя, накидуючи на инші тінь, якъ нічъ, темну, по которій тільки за сильнішимъ подувомъ вітру прискає золото. Шмарагди, топази, рубини етеричніхъ комашокъ сиплються по-надъ красі огороди, отінені чепурними сонішниками. Сірі скирти сіна и золоті снопи збіжя обозомъ розтаборяються въ полі скрізь по ёго незміренності. Угнувшіся відъ тягару овочівъ широкі віти черешень, сливъ, яблунь, грушъ; небо; ёго чисте зеркало — ріка въ зеленихъ, гордо випучених рамахъ... яке-жъ то, повне роскоши и ніги, те українське літо!

Такою роскошю яснівъ одинъ день горячого Серпня въ тисяча-вісімсотъ.... вісімсотъ.... та буде тому літъ зо тридцять, якъ дорога, зъ-на десять верстъ до містечка Сорбчинець, кипіла народомъ, що квапивсь було зъ усіхъ околишнихъ и оподальнійшихъ хуторівъ на ярмарку. Зъ самого ранку тягнулися безконечнимъ шнуромъ чумаки зъ сілю та рибою. Гори горшківъ, закутанихъ въ сіно

Digitized by Google

пеняво сунулись, неначе їмъ скучно въ своїмъ темнімъ запорі; де-куди лишень яка-небудь красо писана миска, або макитра, чванливо виставлялася зъ високо наповершеної на возі оплітки, и принаджувала примилющі погляди поклонниківъ роскоши. Много проходжихъ поглядувало зъ завистю на високого гончаря, маетника сихъ коштовностей, которий повільними кроками ишовъ за своїмъ товаромъ, зопопадно обвиваючи глиняних своіхъ щоголівъ и кокетокъ ненавистнимъ для нихъ сіномъ.

Самотно по-дальше тащився на змученихъ волахъ візъ, навалений мішками, колотнями. полотномъ и всякимъ домашнімъ ладункомъ, за которимъ чвалавъ, у чистій полотняній сорочці и замазаннхъ полотняних шароварахъ, ёго хазяінъ. Лінивою рукою обтиравъ вінъ пітъ, що котився градомъ зо смуглого лиця, и капавъ навіть зъ довгихъ вусівъ, напудрованихъ тимъ невмолимимъ перукаремъ, которий безъ позову приходить и до красавиці и до почвари, та й силоміцю пудруе, вже кілька тисячъ літъ. ввесь рідъ людський. Поручъ зъ нимъ ишла привязана до воза кобила, покірний видъ которої здраджавъ похилі літа ії. Много стрічніхъ, та особливе молодихъ, парубківъ, брались за

Digitized by Google

шапку, порівнявшись зъ нашимъ мужикомъ. Але ні сиві вуси ані поважний хідъ ёго заставляли іхъ тее робити: треба було тільки повести очи трошки въ-гору, щобъ побачити причину такоі шаноби. На возі сиділа гарненька дочка зъ круглимъ личенькомъ, зъ чорними бровами, що наче дві рівнісенькі дуги звелись по-надъ ясними карими очима, въ губками, що усміхались, мовъ недбаючи, зъ повязаними на голові червоними и синіми стяжками, що въ купі зъ довгими косами и пучечкомъ полевихъ квітокъ, наче богата корона, спочивали на іі очарющій головці. Всё, здається, займало іі; всё здавалось ій дивне, невидане... и гарненькі оченята неперестанно бігалп зъ одного предмета на другий. Якъ бо й не розсіятись! перший разъ на ярмарці! Дівчина у вісімнадцять літъ перший разъ на ярмарці!... Але ні одинъ изъ проходжихъ и проізджихъ не знавъ, скільки іі коштувало, впрохати батька, щобъ узявъ іі зъ собою, хочъ вінъ зъ душй радъ бувъ се и зробити, коли-бъ не лиха мачоха, що навчилась - було держати ёго въ рукахъ такъ справно, якъ отсе вінъ віжки своеі староі кобили, котора, за довгу службу, шкандибала теперъ на продажъ. Невгомонна подруга... та ми жъ и за-

Digitized by Google

були, що вона тежъ сиділа на висоті воза, въ одягній вовняній зеленій корсетці, по которій, наче по горностаєвій шкурі, нашиті були хвостики, тільки що червоної барви, въ богатій плахті (спідниці), що рябіла, мовъ шахова дошка, въ перкалевімъ барвистімъ очіпку, що надававъ якусь особливу повагу ії червоному повному лицю, по которімъ мигало щось таке неприємне, таке дике, що кождий заразъ пилувавъ перенести стрівожений поглядъ свій на веселеньке личенько дочки.

Очамъ нашихъ подорожниківъ зачавъ уже показуватись Пселъ; зъ-далека вже завівало холодкомъ, который здавався запримітнішъ після томлющої, розтоплющої спеки. Крізь темно- и ясно-зелене листє недбало по лугу розкиданихъ сокоринъ, берізъ и тополь, заблиснули огняні, холодомъ одягнені искри, и ріка-красавиця пишно обнажила сріблянy грудь свою, на котору роскішно спадали зелені кучери деревъ. Свавільна, якъ вона, въ ті упоющі години, коли вірне зеркало такъ завидно вміщаєъ себе ії повне гордости и и осліплющого блеску чоло, лилейні плечі и мармурову шию, отінену темною, упавшою зъ русої голови хвилею, коли зъ погордою

Digitized by Google

кидає одні оздоби, щобъ замінити іхъ иншими, и прибагамъ ії кінця немає — вона майже кождого року переміняє свої околиці, вибирає собі нову дорогу и окружає себе новими розмаітими краёвидами. Ряди млинівъ підіймали на тяжкі свої колеса широкі хвилі и сильно кидали іхъ, розбиваючи на каплі, обсипуючи мракою и наповняючи шумомъ околицю. Візъ изо знакомими намъ пасажирами въіхавъ у отсю пору на містъ, и ріка у всій красоті и величі, мовъ одностайне скло, розкинулась передъ ними. Небо, зелені та сині ліси, люде, вози зъ горшками, млини — все перевернулось, стояло та ходило до-гори ногами, не падучи въ синю прекрасну безодню. Красавиця наша задумалася, глядя на роскішъ сёго виду, и позабула навіть лущити свій сонішникъ, которимъ вона справно займалась черезъ усю дорогу, ажъ якъ-разъ слова: „Отсе то й дівчина!“ ударили въ слухъ ії. Оглянувшись, побачила вона юрбу парубківъ, що стояли на мості, а одинъ зъ нихъ, одягнений чепурнішъ відъ иншихъ, въ білій свиті и сивій шапці зъ решетилівськихъ смушківъ, взявшись за-підъ боки, по молодецьки споглядувавъ

Digitized by Google

на проіжджаючихъ. Красавиця не могла не помітити ёго обгорілого, але повного приємности, лиця и огняныхъ очей, що здавалось, хотіли ії прогледіти на скрізь, и потупила очи, думаючи, що може то відъ нёго вийшло те слово.

„Славна дівчина!“ продовжавъ парубокъ у білій свиті, не зводячи зъ неі очей. „Я-бъ віддавъ усе своє хазяйство, щобъ поцілувать ії. А онъ зъ-переду и дияволъ сидить!“

Регітъ піднявся зъ усіхъ боківь; але вичепуреній половиці пеняво чвалаючого подруга не конче сподобалось таке привітанє: червоні щоки ії перекинулось у огняні и градъ добірныхъ слівъ посипався ливнемъ на голову гулящого парубка.

„Шобъ ти подавився, ледачий буркало! Щоби твого батька горшкомъ у голову шибнуло! Щобъ вінъ поховзнувся на леду, анцихристъ проклятий! Щобъ ёму на тімъ-світі чортъ бороду осмаливъ!“

„Бачъ, якъ лається!“ сказавъ парубокъ, вивчивши на неі очи, наче одурений такимъ сильнимъ ливнемъ несподіваныхъ привітівъ:

Digitized by Google

„и язикъ у неі, у столітнёі відьми, не заболить вимовити отсі слова!“

„Столітнёі!“ підхопила підтоптана красавиця. „Поганець! иди умийся въ-перше, урвитню ледачий! Я небачила твоёі матери, але знаю, що вона сміте! и батько сміте! Столітнёі! а въ нёго молоко ще на губахъ...“

Тутъ візъ зачавъ спускатися зъ мосту, и послідніхъ слівъ уже не можна було почути. Але парубокъ не хотівъ, здається, на отсімъ скінчити: не думаючи довго, вхопивъ вінъ грудку болота и шпурнувъ у-слідъ за нёю. Ударъ бувъ удачнішъ, ніжъ можна було сподіватись: увесь новий перкалевий очіпокъ забризканий бувъ болотомъ, а регітъ збитошнихъ гульвісъ подвоівся зъ новою силою. Вродлива щоголиха закипіла гнівомъ; але візъ одъіхавъ въ ту пору досить далеко, а месть ii обернулася на невинну пасербицю и пенявого подруга, который привикнувши зъ-давна до подібнихъ появівъ, заховувавъ уперте мовчанє и холоднокрівно приймавъ чварні речі розгніваноі подруги. Однакже, не вважаючи на те, невгаваючий язикъ ii лопотівъ и перевертався въ роті ажъ доти, покіль не при-

Digitized by Google

іхали вони на передмістє, до старого знакомого и кума, козака Цибулі. Стріча зъ кумами, що давно не бачились, вигнала на часъ изъ голови сю неприємну подію, заставила нашихъ подорожнихъ поговорити объ ярмарці и відпочинути трохи після далекоі дороги.

Digitized by Google

II.

Що Боже, ти мій Господи! чого нема на тій ярмарці! колеса, скло, дёготь, тютюнъ, ремінь, цибуля, крамарі всякі... такъ, що хоть би въ кишені було рублівъ и зъ тридцять, то и тогді-бъ не закупивъ усієі ярмарки!

Зъ украінськоі комедиі.

Вамъ, певне, довелося десь чути спадаючий оподаль водопадъ, коли стрівожена околиця повна гуку, и хаосъ дивнихъ, неяснихъ звуківъ вихромъ носиться передъ вами. Чи не правда, — чи не ті самі чувства митю охватять у вихрі сільскоі ярмарки, коли ввесь народъ зростаєтся въ одно величезне чудовище и рухаєтся цілимъ своімъ толубомъ на площаді и по тіснихъ вулицяхъ, кричить, гогоче, гремить? Гаміръ, лайка, мичанє, блеяне, ревітъ — все зливаєтся увъ одинъ

Digitized by Google

нескладний говіръ. Воли, мішки, сіно, цигани, горшки, баби, медівники, шапки — все ярко, пестро, нескладно, то накидано купами, то снується передъ очима. Різнолосі речі потопляють себе взаімно, и ні одно слово не вирветься, не спасеться відъ сёго потопу; ні одинъ крикъ не виговориться ясно. Тікьки лускане по рукахъ куяцівъ чутися зъ усіхъ боківъ ярмарки. Ломається візъ, дзенькає желізо, торохкотять скидувані на землю дошки, що голова, закрутившись, не знає куди обернутись.

Приізджий мужикъ нашъ зъ чорнобрівою дочкою давно вже штовхався про-міжъ народомъ: підходивъ до одного воза, мацавъ другий, звідувався объ цінахъ; а міжъ-тимъ гадки ёго вертілись безъ зупону около десятёхъ мішківъ пшениці и старої кобили, що привівъ було на продажъ. По лицю ёго дочки прикметно було, що ій не конче приємно совatись біля возівъ зъ мукою и пшеницею. Ій хотілосьби туди, де підъ полотняними ятками стрійно розвішені червоні стяжки, ковтки, цінові и мусяжні хрести и дукачі. Але й тутъ таки вона находила собі багато предметівъ для розгляду: ій було дуже смішно, якъ

Digitized by Google

Циганъ и мужикъ били одинъ одното по рукахъ, що ажъ самі зкрикували відъ болю; якъ пяний Жидъ дававъ бабі кисіля; якъ перекупки, посварившись, перекидувались лайками и раками; якъ Москаль, погладжуючи одною рукою свою цапину бороду, другою... То отъ почуяла вона, що хтось сіпнувъ ії за вишиваний рукавъ відъ сорочки. Оглянулась — и парубокъ у білій свиті, зъ блискучими очима, стоявъ передъ нею. Жилки ії здрігнули, серце затовклось такъ, якъ ще ніколи, ні при якій радості, ні при якімъ горі: и дивно и любо ій стало, и сама не могла розібрати, що діялося зъ нею.

„Не бійся, серденько, не бійся!“ говоривъ вінъ до неї въ-півголоса, взявши ії за руку: „я нічого не скажу тобі злого!“

„Може се и правда, що ти нічого не скажешъ злого,“ подумала собі красавиця; „тільки мені дивно,... певне, отсе нечистий! Сама, здається, знаєшъ, що не годиться такъ... а сили не стає взяти відъ нёго руку.“

Мужикъ оглянувся и хотівъ щось промовити до дочки, але зъ-боку почулося

Digitized by Google

слово: пшениця. Се магичне слово заставило ёго въ ту саму хвилю прилучитися до двохъ голосно розмовляючихъ негоціянтівъ, и прикованоі до нихъ уваги вже ніщо не мало змоги відорвати. Отъ-що говорили негоціянти о пшениці.

Digitized by Google

III.

Чи бачишъ, вінъ який парнище?
На світі трохи єсть такихъ:
Сивуху такъ, мовъ брагу, хлище!

Котляревського „Енеіда“.

„Такъ ти думаєшъ, земляче, що кепсько піде наша пшениця?“ говоривъ чоловікъ, зъ виду похожий на заізджого міщанина, обивателя якого-небудь містечка, у дрилиховихъ, замазанихъ дёгтемъ и засмальцёванихъ шароварахъ, до другого, въ синій, де-куди уже залатаній, свиті, зъ величезною ґушею на лобу.

„Та тутъ нічого и думати: я готовъ зачморкнути на себе петлю, та бамкати на отсімъ дереві, якъ передъ Різдвомъ ковбаса на хаті, коли ми продамо хочъ одну мірку.“

Digitized by Google

„Кого ти, земляче, морочишъ? Атже-жъ привозу, окрімъ нашого, зовсімъ нема," відповівъ чоловікъ у дрилиховихъ шароварахъ.

„Та говоріть собі що хочете," думавъ про себе батько нашої красавиці, що не пропускавъ и слова зъ розмови двохъ negoціянтівъ; „а въ мене десять мішківъ єсть у запасі."

„То-то и єсть, що коли де замішається бісовщина, то ожидай стільки пожитку, що, відъ голодного Москаля," значущо сказавъ чоловікъ зъ gушею на лобу.

„Яка бісовщина?" підхопивъ чоловікъ у дрилиховихъ шароварахъ.

„А ти чувавъ, що за помовка въ народі?" продовжавъ чоловікъ зъ gушею на лобу, навернувши на нёго зъ-укоса свої понурі очи.

„Ну?"

„Ну, то-то и ну! Засідатель, щобъ ёму не довелось обтирати губъ після панської сливанки, визначивъ для ярмарки прокляте місце, на которімъ, хочъ трісни, ні зерна не збудешъ. Чи бачишъ онту стару завалену

Digitized by Google

шопу, шо генъ-генъ стоіть нідъ горою?“ Тутъ цікавий батько нашої красавиці присунувся ще близче, и ввесь неначе въ слухъ перекинувся. „Въ тій шопі то и есть, що ведуться бісовські штуки, и ні одна ярмарка на отсімъ місці безъ біди не обійшлася. Вчора волосний писарь ишовъ туди пізно вечеромъ, ажъ зиркъ — черезъ віконце виставилося свинське рило и рохнуло такъ, що въ нёго ажъ морозъ по шкурі пробігъ. Того и жди, що впять покажеться червона свитка“.

„Що се за червона свитка?“

Тутъ у нашого уважного послухача волосє стануло дубомъ. Зо страхомъ обернувся вінъ назадъ и побачивъ, що дочка ёго и парубокъ супокійно стояли, обіймившись и одно одному казали якісь любовні казки, забувши про усі свитки на світі. Се розігнало ёго страхъ, и заставило повернути упять до спершнёї рівнодушности.

„Еге, ге, ге, земляче! та ти майстеръ, якъ бачу, обійматися! А я ажъ на четвертий день після весіля навчився обіймати свою Хвеську, та й те, спасибі кумові, якъ бувъ дружкомъ, уже навчився.

Digitized by Google

Парубокъ помітивъ заразъ, що батько ёго милої не конче далекий, и въ думці зачавъ укладати плянъ, якъ би прихилити ёго въ свою користь.

„Ти певне, чоловіче добрий, не знаєшъ мене, а я тебе заразъ пізнавъ.“

„Може й пізнавъ.“

„Коли хочешъ, то й имя, и прізвище, и всяку всячину роскажу. Тебе зовуть Солопій Черевикъ.“

„Такъ, Солопій Черевикъ.“

„А придивись бо добре, чи не пізнаєшъ мене?“

„Ні, не пізнаю. Не у гнівъ будь сказано, на віку стільки довелось надивитися усякихъ пикъ, що чортъ іхъ и нагадає всі.“

„Шкода-жъ, що не нагадаєшъ Голопупенкового сина!“

„А ти ніби Охрімівъ синъ?“

„А хто жъ? Хиба одинъ тільки лисий дідько, коли не вінъ!“

Тутъ приятелі поздіймали шапки, и давай цілуватись. Нашъ Голопупенківъ синъ однакже, не теряючи часу, постановивъ

Digitized by Google

заразъ таки занапастити свого нового знакомого.

„Ну, Солопію, отъ, якъ бачишъ, я и твоя дочка полюбили одинъ одного, такъ що хочъ би й на віки жить у-купі.“

„Що жъ, Параско,“ сказавъ Черевикъ обернувшись и сміючись до дочки; „може й справді, щобъ уже, якъ мовлявъ, вкупі и тее... щобъ и паслись на одній траві. Що, чи ударимо въ руки? А ну бо, новобраний зятю, давай могоричу!“

И всі троє зупенились въ знакомій ярмарочній ресторації — підъ яткою у Жидівки, зъ многолічною флотилею сулій, бутилёкъ, пляшокъ всякого роджаю и зросту.

„Ехъ, то хватъ! за отсе люблю!“ говоривъ Черевикъ, трохи підъохотившись, и бачучи, якъ названий зять ёго наливъ чарку за-въ-більшки зъ-півъ кварти, и ані зкривившись, випивъ до-дна, розбивши ії потімъ на макъ. „Що скажешъ, Параско? Якого я тобі жениха дібравъ! Диви, диви, якъ вінъ по модецьки оковиту тягне!...“

Та й сміючись и затачаючись побрівъ вінъ до свого воза, а нашъ парубокъ пішовъ

Digitized by Google

міжъ ряди зъ красними товарами, де сиділи купці зъ Гадяча и Миргорода, двохъ знаменитихъ городівъ Полтавськоі губерніі, щобъ висмотріти гарну деревяну люльку, въ мусянжовій, химерній оправі, квітчасту зъ червонимъ дномъ хустку и шапку, на весільні подарунки тестеві и всімъ, кому слідує.

Digitized by Google

IV.

Хоть чоловікамъ не онеє,
Да коли жінці, бачишъ, теє,
Такъ треба угодити ій...

Котляревського „Енеіда“.

„Ну, жінко, а я найшовъ жениха дочці!“

„Отъ, якъ-разъ до того теперъ, щобъ женихівъ винаходжувати! Дурню, дурню! тобі певне відъ роду написано остатись такимъ! Де жъ таки ти видавъ, де жъ таки ти чувавъ, щобъ добрий чоловікъ бігавъ за женихами? Лучше-бъ ти подумавъ, якъ пшеницю зъ рукъ збути. Мабуть тамъ и хороший женихъ! Певне обідраніщий изо всіхъ голодранцівъ.“

„Е, та якби не такъ! Подивилась би ти, що то за парубокъ! Сама свитка більше стоіть, ніжъ твоя корсетка и червоні чоботи. А якъ сивуху важно тягне!... Хай мене чортъ

Digitized by Google

візьме вкупі зъ тобою, коли я на своімъ віку бачивъ, щобъ парубокъ духомъ витягнувъ півъ кварти, не скривившись!“

„Ну такъ: ёму коли пяниця та волоцюга, то и по ёго масті. Заложусь, колй се не той самъ урвитень, що увязавсь-було за нами на мості. Жалую, що вінъ и досі не попадається мені: я-бъ дала ёму знати!“

„Що жъ, Хівре, хочъ би и той самъ? чимъ же вінъ урвитень?“

„Е, чимъ же вінъ урвитень? Охъ, ти безмозглий черепе! Чувавъ хто, чимъ же вінъ урвитень! Де-жъ ти подівъ-було свої дурні очи, коли ми проізджали по-при млини? Ёму, хочъ би таки тутъ, передъ ёго завалянимъ въ табачище носомъ, нанесли жінці ёго нечесть, ёму-бъ и байдуже було.“

„Все таки не бачу въ сёму нічого злого: парень хоть куди! Хиба тільки, що заліпивъ на хвильку твою пику лайнякомъ?“

„Еге! та ти, якъ бачу, не дашъ мені слова промовити! А що се значиться? Коли се бувало зъ тобою? Певне встигнувъ уже хлиснути, не продавши нічого?“

Тутъ Черевикъ нашъ помітивъ и самъ, що за-надто розговорився, и якъ-стій закривъ

Digitized by Google

обіручъ свою голову, міркуючи запевне, що розгнівана половиця не занехає вчепитися до ёго чуприни своіми подружніми пазорами.

„Иди къ бісу! Отъ и весіле!“ думавъ вінъ про себе, ухиляючись відъ сильно патираючоі подруги. „Прийдеться відмовити доброму чоловікові ні за-що, ні про-що. Господи, Боже мій! за-що така напасть на насъ, грішнихъ! И такъ уже всілякого смітя на світі, а ти ще и жінокъ наплодивъ!“

Digitized by Google

V.

Не хилися, яворонько:
Ще ти зелененький;
Не журися, козаченьку:
Ще ти молоденький!

Українська пісня.

Розтріпано гледівъ парубокъ у білій свиті, сидячи коло свого воза, на клекотячий глухо на-вкруги нёго народъ. Змучене сонце втікало відъ миру, супокійно перепалавши своє полудне и ранокъ, а погасаючий день плінющо и ярко румянився. Осліплющо блестіли верхи білихъ шатрівъ и ятокъ, осияні якимось ледве примітнимъ огняно-рожевимъ світломъ. Скла навалениxъ купами віконнихъ рамець горіли; зелені пляшки и чарки на столахъ у шинкарокъ перекидались увъ огняні гори динь, гарбузівъ и тиквъ здавались неначе вилиті зъ золота и темної міди. Гомінъ

Digitized by Google

завбачно ставався то різчий то глухший, а змучені язики перекупокъ, мужиківъ и Циганівъ лінивішъ и пенявішъ оберталися. Де-не-де зачинавъ блимати огникъ, и запашна пара відъ варячихся галушокъ розносилася по втихаючихъ вулицяхъ.

„Объ чімъ ти засумувся, Грицьку?“ гукнувъ високий обгорілий Циганъ, ударивши по плечу нашого парубка. „Що жъ, давай воли за двадцять!“

„Тобі-бъ усе воли та воли. Вашому племени усе-бъ тільки користь, почепити та обманити доброго чоловіка.“

„Тьфу, зъ-біса! Та до тебе не на жартъ приступило. Вже чи не зъ досади, що самъ навязавъ собі суджену?“

„Ні, се не по моєму: я держу своє слово; що разъ зробивъ, такъ сёму на віки и бути. Але въ того хріна Черевика нема совісти, видко, и за півъ-шеляга: сказавъ, та й назадъ... Ну, на ёго й нарікати нічого: вінъ пень та й годі. Все отсе штуки тої старої відьми, котору ми сёгодня зъ хлопцями на мості зганобили на всі боки! Ехъ, коли-бъ я бувъ царемъ та великимъ паномъ! Я-бъ

Digitized by Google

перший повивішувавъ усіхъ тихъ дурнівъ, що позваляють себе кульбачити бабамъ...“

„А даси волівъ за двадцять, якъ ми заставимо Черевика віддати намъ Параску?“

Недовірчиво подивився на нёго Грицько. У смуглому обличю Цигана було щось злобне, колюче, низьке а за-разомъ и висококсягле: чоловікъ, подивившись на нёго, уже готовъ бувъ признатися, що въ сій дивній душі кипять гідності великі, которимъ одна тільки є нагорода на землі — шибениця. Провалений міжъ носомъ та кінчатою бородою ротъ, вічно освітлений бувъ колючимъ усміхомъ; невеликі, а живі якъ огонь, очи и неперестанно мигаючі на лиці блискавки замислівъ и заважокъ — все теє неначе потребувало собі такого дивного убраня, яке именно було тогді на німъ. Сей темно-цинамоновий каптанъ, що, якби доторкнутись ёго, здавалось, порохомъ сяде; довге, спадаюче по плечахъ патлами, волосє; черевики, взуті на босі обгорілі ноги, — все теє неначе ирiросло до нёго и складало ёго истоту.

„Не за двадцять, а за пятнадцять дамъ, коли не збрешешъ тільки!“ одвічавъ парубокъ, не зводячи зъ нёго випитливихъ очей.

Digitized by Google

„За пятнадцять? добре! Гляди жъ, не забувай: за пятнадцять! Отъ тобі й синиця (5-рублевий банкнотъ) задатку!“

„Ну, а якъ збрешешъ?“

„Збрешу — задатокъ твій.“

„Добре! Ну, давай же по рукахъ!“

„Давай!“

Digitized by Google

VI.

Отъ біда! Романъ иде! оттеперъ, якъ разъ, надсадить мені бебехівъ, да й вамъ, пане Хомо, не безъ лиха буде.

Зъ украінськоі комедиі.

„Сюди, Опанасе Ивановичъ! Отъ осьде тинъ, підіймайте ногу, та не бійтесь: мій дурень пішовъ на всю нічъ зъ кумомъ підъ вози, щобъ що Москалі на случай не почепили.“

Се грізна половиця Черевика такъ ласкаво заохочувала боязького до плота притуляючогося поповича, который хутко вилізъ на плітъ и довго стоявъ на німъ дводумчивий, буцімъ довге, страшне зъявище, мірячи окомъ, куди-бъ зоскочити лучше, и наконець, зъ шумомъ повалився въ бурянъ.

Digitized by Google

„Отъ біда! Чи не зашиблись ви, чи не зломили ще. Боже борони, шиї?“ лепотала запопадна Хівря.

„Тсъ! нічого, нічого, любезнійшая Хавроніє Никифоровна!“ болізно и шопотомъ промовивъ поповичъ, підіймаючись на ноги, „исключая тільки уязвленіе со стороны кропиви, сего змієподобного злака, по выражению покойного отца протопопа.“

„Ходімо жъ теперъ у хату; тамъ нікого нема. А я думала-було вже, Опанасе Ивановичъ, що до васъ болячка або соняшниця вчепилась: нема та й нема. Якже ви ся маєте? Я чула, що панъ-отцеві впалося теперъ чимало усякоі всячини!“

„Сущая безділица, Хавроніє Никифоровна! батюшка всёго дістався за ввесь пістъ мішківъ пятнадцять ярого, проса мішківъ чотире, книшівъ изъ сотце, а курокъ, якъ злічити, то не буде и пятьдесять штукъ; яйці жъ більшою половиною заснічені. Но воистину сладостния приношения отъ васъ предстоітъ получити, Хавроніє Никифоровна!“ продовжавъ поповичъ, умильно поглядаючи на неі и присуваючись близче.

„Ось вамъ и приношеніе, Опанасе Ивановичъ!“ промовила вона, кладучи на стілъ

Digitized by Google

ниски, и косорно застебнаючи свою ніби не-зъ-нарошна розхрістану корсетку: „варе-ники, галушечки пшенишні, пампушечки, товченички!“

„Заложуся, коли отсе зроблене не хитрійшими руками изъ всего Євина рода!“ сказавъ поповичъ, беручись за товченички, и присуваючи другою рукою варенички. „Одна-кожъ, Хавроніе Никифоровна, серце моє жаж-детъ отъ васъ кушания сладшого всіхъ пам-пушечокъ и галушечокъ.“

„Та я й не знаю, якого вамъ ще кушания хочеться, Опанасе Ивановичъ!“ одвічала вро-длива красавиця, прикидаючись, буцімъ не розуміє.

„Розуміется, любви вашей, несравнен-ная Хавроніе Никифоровна!“ шопотомъ про-мовивъ поповичъ, держачи въ одній руці ва-реникъ, а другою обіймаючи широкий станъ ії.

„Богъ зна, що ви видумуєте, Опа-насе Ивановичъ!“ сказала Хівря, встидливо потупивши очи. „Ще чого не стало! ви може захочете ще цілуватись!“

„На щотъ сёго я вамъ розкажу отъ хочъ би й за себе,“ продовжавъ поповичъ. „Въ битность мою, приміромъ сказати, ще въ бурсі, отъ, тямлю якъ нині...“

Digitized by Google

Тутъ почулося зъ на-двору гавканє и стуканє до воріть. Хівря квапливо вибігла и вернулася, вся поблідніла.

„Ну, Опанасе Ивановичъ, пропали ми зъ вами: купа людей стукає, а мені й причувся голосъ...“

Варенникъ зупенився въ горлі поповича... Очи ёго випулились, непаче-бъ який виходець зъ того-світа що лишъ передъ симъ зробивъ ёму свою візиту.

„Вилазьте сюди!“ кричала налякана Хівря, показучи на положені підъ самою стелею на двохъ перекладинахъ дошки, на которихъ було наметано всілякого домашнёго лахмитя.

Небезпечность додала духа нашому героєві. Схаменувшись трохи, скочивъ вінъ на постіль, и полізъ відтамъ бережно на дошки; а Хівря побігла безъ памяти до воріть, бо стукъ повторявся тамъ зъ більшою силою и нетерпливостю.

Digitized by Google

VII.

Да тутъ чудасія, мосьпане!
З ъ у к р а і н с ь к о і к о м е д и і.

На ярмарці сталася дивна подія: скрізь рознеслася поголоска, що десь міжъ товаромъ показалася ч е р в о н а с в и т к а. Старусі, що продавала бублики, привидівся сатана въ постаті свині, якъ усе нахилявся надъ возами, неначе шукавъ чого. Се живо рознеслось по всіхъ кутахъ утихлого вже табора и всі злічали провиною не вірити, не взираючи на те, що продавниця бубликівъ, котроі рухомий крамъ бувъ рядомъ зъ яткою шинкаря, кланялася цілий день, хочъ и не треба, и виписувала ногами всілякі куцюрбики. До сёго причинилися ще увеличені вісті о чуді, которе бачивъ волосний писарь у заваленій шопі, такъ-що підъ нічъ усі

близче горнулись одинъ до одного; супокійность замитрожилась, и страхъ не даваvъ нікому и ока прижмурити; а ті, що були не зовсімъ хороброі вдачи, и придбали собі нічляги по хатахъ, забрались до-дому. До числа сихъ послідніхъ належавъ и Черевикъ зъ кумомъ и дочкою, и вони то, разомъ зъ гостями, що впросились - було въ нихъ до хати, наробили того сильного стуку, которий такъ перепудивъ нашу Хіврю. Кума вже трохи й розібрало. Се можна було бачити зъ того, що вінъ два рази переіхавъ возомъ подвіре, поки надибавъ хату. Гості тежъ були у веселому успособленю, и увійшли въ хату першъ самого хазяіна. Подруга нашого Черевика сиділа, мовъ на шпилькахъ, якъ вони взяли шарити по всіхъ углахъ хати.

„Що, кумо!“ гукнувъ увійшовши кумъ, „тебе все трясе лихоманка?“

„Та, нездоровиться,“ одвічала Хівря, неспокійно поглядаючи на дошки, перекладені підъ стелею.

„А ну, жінко, дістань-ко тамъ зъ воза боклажку!“ говоривъ кумъ до жінки, що зъ нимъ приіхала до-дому: „ми чернемо ії

Digitized by Google

зъ добрими людьми, а то проклятущі баби поналякали насъ такъ, що й казати встидно. Атже-жъ ми, ій Богу, братці, не дурниці сюди приіхали!“ продовжавъ вінъ, похлистуючи зъ глиняної чарки. „Я даю въ закладъ свою нову шапку, коли бабамъ не здумалося погузувати зъ насъ. Та хочъ би й справді сатана. — Що вінъ? Плюйте ёму на голову! Хочъ би й заразъ наплило ёму станути, отъ-тутечки, напримірь, передо мною: нехай я буду песький синъ, коли-бъ не втичивъ ёму дулю підъ самъ нісъ!“

„А чого жъ ти такъ поблідівъ?“ загукавъ одинъ изъ гостей, вищий відъ усіхъ головою. що такъ и старався все показувати себе храбрішимъ.

„Я?... Господь зъ вами! хиба вамъ приснилось!“

Гості усміхнулися; вдовольний усміхъ показався на лиці речистого храбрія.

„Де теперъ ёму бліднiти!“ підхопивъ другий: „щоки въ нёго зацвіли, мовъ макъ; теперъ вінъ не Цибуля а буракъ, або лучше — сама червона свитка, що такъ и налякала людей.“

Digitized by Google

Боклажка прокотилася по столу, и зробила гостей ще веселішъ, чимъ зъ разу. Тутъ Черевикъ нашъ, которого давно мучила червона свитка и не давала ні минуту супокою ёго цікавій душі, приступивъ до кума.

„Скажи, будь ласкавъ, куме! отъ прошу та не допрошусь исторії про отсю прокляту свитку“

„Е, куме! воно-бъ не годилося роказувати противъ ночи; та хиба вже тому, щобъ угодити тобі та добримъ людямъ (тутъ обернувсь вінъ до гостей), которимъ, якъ міркую, стільки що й тобі хочеться узнати про отсю чудасію. Ну, хай буде й такъ. Слухайте жъ!“

Тутъ вінъ почухавъ плече, втерся полою, поклавъ обі руки на стілъ и зачавъ:

„Разъ, за яку вину, ій Богу, вже й не знаю, досить що вигнали одного чорта зъ пекла.“

„Якъ отсе, куме!“ перебивъ Черевикъ, „якъ же могло се статись, щобъ чорта вигнали зъ пекла?“

„Що жъ робити, куме? вигнали та й вигнали, якъ мужикъ собаку вигоняє зъ хати. Може ёму прийшла-було охота, вчинити що-

Digitized by Google

небудь добрее, — такъ и витрутили за двері. Отъ и стало доброму чортові такъ скучно, такъ скучно за пекломъ, що хочъ би й повіситися. Що робити? Давай зъ горя пянувати. Загніздився въ тій самій шопі, що — ти бачивъ — завалилася підъ горою, та поузъ которої ні одинъ добрий чоловікъ не перейде теперъ, не заварувавши себе напередъ хрестомъ святимъ, та й ставъ чортъ такий гуляка, якого и не найдешъ міжъ парубками. Зъ-ранку до вечера тікьки й те, що въ шинку сидить!..."

Тутъ знову строгий Черевикъ перебивъ нашого оповідача:

„Богъ зна що говоришъ, куме! Якъ можна, щобъ чорта пустивъ хто у шинокъ? Атже-жъ у нёго є, славити Бога, и пазурі на лабетахъ и ріжки на голові."

„Отъ то то й штука, що на німъ була шапка и рукавиці. Хто ёго розпізнає? Гулявъ гулявъ, а далі прийшлось до того, що пропивъ усе, що мавъ зъ собою. Шинкаръ довго боргувавъ, а потімъ и переставъ. Прийшлось чортові заставити свою червону свитку, мабуть чи не за третину ціни, у Жида, що шинкувавъ тоді на сорочинецькій ярмарці. За-

Digitized by Google

ставивъ та й каже: „Гляди жъ, Жиде, я прийду до тебе за свиткою якъ разъ черезъ рікъ; пильнуй ії!“ и щезъ, неначе въ воду. Жидъ осмотрівъ гарненько свитку: сукно таке, що и въ Миргороді не дістане такого! а червоне якъ огонь, ажь горить, такъ що й дивитися годі! Але Жидові здавалось маркотно дожидати річинця. Погладивъ свої пейсики та й вдеръ зъ якогось заізджого пана чи не зъпять червонихъ. Ажъ ось разъ, по-надъ вечіръ, приходить якийсь чоловікъ: „Ну, Жиде, давай мою свитку!“ Жидъ зъ разу було й не пізнавъ, а після якъ розгледівъ, такъ и прикинувсь, що буціиъ и на очи не бачивъ. „Яку свитку? въ мене нема ніякої свитки! я й знати не знаю твоєї свитки!“ Тотъ и пішовъ собі; тільки-жъ підъ вечіръ, коли Жидъ, заперши свою кучу и перелічивши у скринях гроші, накинувъ на себе простирало и зачавъ по-жидівськи молитись Богові — чує шелестъ.. Глянь — у всіхъ вікнахъ повиставлялися свинські рила...“

Тутъ и справді почувся якийсь невиразний звукъ, зовсімъ похожий на хрунькане свині; всі побліднілі... Пітъ виступивъ на лицю оповідача.

Digitized by Google

„Що се?“ вимовивъ зъ переляку Черевикъ.

„Нічого!...“ одвічавъ кумъ, трясучись усімъ тіломъ.

„Ось!“ обізвався одинъ изъ гостей.

„То ти?...“

„Ні!“

„Хто жъ отсе хрунькнувъ?“

„Богъ зна, чого ми налякались! Атже-жъ нічого нема!“

Всї боязько стали оглядатись, и зачали шарити по кутахъ. Хівря була ні жива, ні мертва.

„Ехъ ви, баби! баби!“ промовила вона голосно; „чи то вамъ козакувати та чоловіками бути! Вамъ би веретено въ руку, та й посадити за гребінь. Отъ може, прости Господи!... підъ кимъ небудь лавка заскрипіла, а всі й кинулись, якъ навіжені!“

Се завстидало нашихъ храбріївъ, и заставило іхъ вернутись назадъ до своєї казки. Кумъ хлиснувъ зъ чарки и зачавъ розказувати дальше:

„Жидъ завмеръ; але свині, на ногахъ, довгихъ мовъ тики, повлізали крізь вікна и

Digitized by Google

духомъ оживили ёго плетеними нагайками, такъ що ажъ висче отсёго сволока підскакувавъ. Жидъ въ ноги, и признавсь до всего... Але свитки годі було вистарати заразъ. Пана обікравъ на дорозі якийсь Циганъ и продавъ свитку перекупці; ся привезла ії знову до Сорочинець на ярмарку, але зъ тої пори вже ніхто нічого не ставъ куповати въ неї. Перекупка дивувалась дуже а далі й поміркувала: певне сёму винна червона свитка: не дарма, надягаючи ії, чула вона, що ії все щось давить. Не думаючи, не гадаючи довго, кинула въ огонь — не горить бісова одежа. „Е, та се чортівський дарунокъ!“ Перекупка нарозумилась и підсунула въ візъ одному мужикові, що вивізъ-було продавати масло. Дурний утішився; але масла ніхто й питати не хоче. „Ехъ, недобрі руки підкинули свитку!“ Вхопивъ сокиру и порубавъ ії на куски. Дивиться — лізе одинъ кусокъ до одного, и свитка впять ціла! Перехрестившись, вінъ ії другий разъ сокирою, порозкидавъ куски по всему місту, та й поіхавъ. Зъ тої пори що року, и якъ-разъ на саму ярмарку, чортъ зо свинъскою мордою ходить по всій торговиці, хрунькає и збирає куски своєї свитки. Теперъ, кажуть, одного тільки лівого рукава не стає

Digitized by Google

ёму. Люде зъ того часу відхрещуються відъ того місця, та отъ вже буде зъ десять літъ, якъ не було на нёму ярмарки. Та нечистий же скусивъ теперъ засідателя, ви...“

Друга половина слова завмерла на устахъ оповідача: вікно бренькнуло зъ галасомъ; скла, дзеленькаючи, повилітали, и страшенна свиньска морда виставилася, поводячи очима и буцімъ питаючись: „А що ви тутъ робите, люде добрі?“

Digitized by Google

VIII.

.... ніджавъ хвістъ, мовъ собака,
Мовъ Каінъ, затрусивсь увесь ;
Изъ носа потекла кабака.

Котляревського „Єнеіда.“

Ужасъ окувавъ усіхъ, хто тільки бувъ у хаті. Кумъ, зъ роззявленимъ ротомъ, окаменівъ; очи въ нёго випулились, неначе вистрілити хотіли; розцілені пальці таки остались нерухомі въ повітрю. Високий храбрій, въ ніякъ неподужаємімъ страху, підскочивъ підъ стелю, и вдарившись головою до перекладини; дошки посунулись, а поповичъ зъ громомъ и трескомъ полетівъ на землю.

„Ай! ай! ай!“ розпачливо закричавъ одинъ, повалившись на лавку, и зъ переляку баламкаючи на ній руками и ногами. „Спасайте!“ горлавъ другий въ розпачі, накрившись кожухомъ.

Digitized by Google

Кумъ, виведений зъ окаменілости повторнимъ перелякомъ, поповзъ въ дріжакахъ підъ подолокъ своєі жінки. Високий храбрій полізъ у пічъ, не вважаючи на вузкі челюсті, и самъ засунувъ себе заслонкою. А Черевикъ, неначе опарений горячимъ кипяткомъ, вхопивши на голову горнець замість шапки, кинувсь до двєрей и, мовъ божевільний, втікавъ по улицяхъ, що й землі підъ собою не бачивъ; одна змученость тільки заставила ёго вменьшити скорость свого бігу. Серце въ нёго товклось, мовъ млинська ступа; пітъ котивсь горохомъ. Відъ знемоги вінъ готовъ уже бувъ упасти на землю, якъ на разъ почулося ёму, що зъ-заду хтось гониться за нимъ... Въ нёго и духъ заперло...

„Чортъ! чортъ!“ кричавъ вінъ безъ памяти. потроюючи сили, и за минуту безъ тямки повалився на землю.

„Чортъ! чортъ!“ кричало въ-слідъ за нимъ, и вінъ чувъ тільки, якъ щось изъ шумомъ повалилось на нёго. Тутъ память ёго покинула, и вінъ, якъ страшний жилець тісної домовини, оставсь німий и нерухомий на-середъ дороги.

Digitized by Google

IX.

Ще съ-переду и такъ, у сякъ;
А зъ-заду, ей же, ей, на чорта!

Зъ народнёй казки.

„Чуєшъ, Уласе?“ говоривъ, піднявшись нічю, одинъ зъ юрби народу, що спавъ на вулиці: „візля насъ помянувъ хтось чорта!“

„А мені що до того?“ проворчавъ протягаючись Циганъ, що лежавъ візля нёго: „хочъ би и всіхъ своіхъ родичівъ помянувъ.“

„Але, бачъ, такъ закричавъ, неначе хто душить ёго!“

„Чи мало чого чоловікъ не верзе зъ просоня!“

„Якъ хочешъ, але подивитись треба. А викреши жъ огню!“

Digitized by Google

Другий Циганъ, ворчачи про себе, станувъ на ноги, два рази освітивъ себе искрами, мовъ блискавками, роздувъ губами губку, и зъ каганцемъ въ рукахъ пішовъ світити по дорозі.

„Стрівай! тутъ лежить щось! світи сюди!“

Тутъ пристало до нихъ ще зъ-кількоро людей.

„Що лежить, Уласе?“

„Такъ, буцімъ два чоловіка — одинъ на-верху а другий на споді. Которе зъ нихъ чортъ, вже й не розпізнаю!“

„А хто на-верху?

„Баба!“

„Ну, отсе-жъ то и есть чортъ!“

Загальний регітъ розбудивъ майже всю вулицю.

„Баба вилізла на чоловіка; ну, певне ся баба знає, якъ іздити!“ говоривъ одинъ изъ кругішнёї юрби.

„Дивіться, братці!“ говоривъ другий, підіймаючи черепокъ зъ горшка, которого тільки одна оціліла половина держалась на

Digitized by Google

голові Черевика, „яку шапку нарядивъ на себе отсей хвацький молодець!“

Побільшалий галасъ и регітъ заставили схаменутися нашихъ умерцівъ, Солопія и ёго подругу, которі, ще скрізь перелякані, довго дивились остовпілими очима на смуглі обличя Циганівъ. Озарені світломъ непевно и трепетно горівщимъ, вони здавались дикими сходинами гномівъ, окруженихъ тяжкою підземною мракою въ пітьмі непросипущої ночи.

Digitized by Google

X.

Цуръ тобі, пекъ тобі, сатанинське навождение!

Зъ украінськоі комедиі.

Свіжость ранку віяла надъ пробудженими Сорочинцями. Клуби диму зо всіхъ комінівъ понеслись на-встрічу зъявленому сонцю. Ярмарка зашуміла. Вівці заблеяли, коні заржали; крикъ гусей и торговокъ понісся знову по всёму таборі, и страшні толки про червону свитку, що навели-було въ таємничі години змерку такий пострахъ на людей, щезли зъ появленемъ ранку.

Зіваючи и протягаючись, спавъ Черевикъ у кума підъ шопою проміжъ волами, мішками муки и пшениці, и, здається, овсі не мавъ охоти розставатися зъ своіми маячками, ажъ на-разъ почувъ вінъ голосъ, такъ добре ёму

Digitized by Google

знакомий, якъ притулокъ ліности — благословена пічъ въ ёго хаті, або шинокъ далекої своячки, що бувъ не дальше десятёхъ кроківъ відъ ёго порога.

„Вставай, вставай!“ таракала ёму до уха ніжна подруга, термосячи зо всеі сили за руку.

Черевикъ, замість одвіта, надувъ щоки и зачавъ талапати руками, подражняючи тарабаненє въ бубенъ.

„Божевільний!“ закричала вона, ухиляючись відъ розмаху руки ёгу, которою вінъ ледве-що не засягнувъ іі но лицю.

Черевикъ піднявся, протеръ трохи очи, и подивився на-около: „Врагъ мене візьми, коли мені, голубко, твоя пика не привиділась тарабаномъ, на которімъ заставили мене вибівати зорю, наче Москаля, ті самі свинські рила, відъ которихъ, якъ каже кумъ...“

„Годі, годі тобі чепуху молоти! Иди, веди швидче кобилу на продажъ. Сміхъ таки людямъ: приіхали на ярмарку, и хочъ би горстку колопень продали...“

„Та якъ, жінко!“ підхопивъ Солопій; „атже зъ насъ теперъ сміятимуться.“

Digitized by Google

„Иди! иди! зъ тебе и безъ того сміються“.

„Ти жъ бачишъ, що яще не вмивався,“ продовжавъ Черевикъ, зіваючи и чухаючи спину, та стараючись міжъ-тимъ зискати часу задля своєі ліности.

„Отъ у самъ часъ захотілось ёму бути харнимъ. Коли се за тобою водилось? На, рушникъ, та втри своє личище.“

Тутъ ухопила вона щось звинуте въ клубокъ — и зъ ужасомъ відкинула відъ себе: се бувъ червоний манкетъ свитки!

„Иди, роби своє діло,“ повторила вона, зібравши всі духи, свому подругові, бачачи, що въ нёго страхъ одіймивъ ноги и зуби калатають.

„Буде жъ теперъ продажъ!“ ворчавъ вінъ самъ до себе, відвязуючи кобилу и ведучи іі на торговицю! „Не дарма жъ, якъ я збирався на отсю суклятську ярмарку, на душі щось такъ було тяжко, наче хто здохлу корову зваливъ на тебе; и воли двічи самі навертали до-дому. Та ще жъ, якъ нагадавъ я теперъ, чи не въ понеділокъ ми виіхали. Ну, отъ и вся біда!... Не вгомонний

Digitized by Google

же зъ-біса и той суклятський чортъ: носивъ би вже свитку и безъ одного рукава; такъ ні, треба жъ добримъ людямъ не давати супокою. Якби я, приміромъ, бувъ чортомъ — чого Боже борони — чи я би ставъ шибатись по ночі за проклятими лахманами?“

Тутъ философоване нашого Черевика перерване було грубимъ и різькимъ голосомъ. Передъ нимъ стоявъ високий Циганъ.

„Що продаєшъ, чоловіче добрий?“

Продавець помовчавъ, подивився на нёго відъ нігъ до голови, и сказавъ зъ супокійнимъ видомъ, не зупеняючись, и не випускаючи зъ рукъ уздечки: „Самъ бачишъ, що продаю!“

„Ремінці?“ спитавъ Циганъ, позираючи на уздечку, що вінъ державъ въ рукахъ.

„Та, ремінці, коли тільки кобила похожа на ремінці.“

„Однакже, до чорта, земляче, ти видко, іі соломою годувавъ!“

„Соломою?“

Тутъ Черевикъ хотівъ -було потягнути уздечку, щобъ провести свою кобилу и облі-

Digitized by Google

чити въ брехні невстидного кепкуна; але рука ёго зъ незвичайною легкостю ударилася въ бороду. Глянувъ — въ руці перерізана уздечка, а до уздечки привязаний — страхъ! волосє дубомъ стало — кавалокъ червоного рукава відъ свитки!... Плюнувъ, хрестячись, и махаючи руками побігъ відъ несподіваного дарунку, и бистрішъ молодого парубка пропавъ у натовпі.

Digitized by Google

XI.

За моє жъ жито та мене й побито.

Приповідка.

„Лови! лови ёго!“ кричало скілька хлопцівъ у тіснімъ кінці вулиці, и Черевикъ почувъ, що якъ-разъ ухвачений дужими руками.

„Вяжіть ёго! се тотъ самъ, що вкравъ у доброго чоловіка кобилу.“

„Господь зъ вами! за що ви мене вяжете?“

„Ще й питається! А на що ти вкравъ кобилу у приїзджого мужика, Черевика?“

„Зъ ума зійшли хлопці! А де-жъ видано, щобъ чоловікъ та самъ у себе кравъ щонебудь?“

„Старі штуки! старі штуки! А чого втікавъ ти въ увесь духъ, неначе-бъ самъ сатана за тобою по пятахъ гнався?“

Digitized by Google

„По неволі втечешъ, коли сатанинська одежа...“

„Е, голубчику! дури иншихъ отсимъ. Буде ще тобі відъ засідателя за те, щобъ не пуджавъ чортівщиною людей!“

„Лови! лови ёго!“ почулося на другімъ кінці вулиці; „ось вінъ, ось утікачъ!“

И очамъ нашого Черевика показався кумъ въ жалкімъ дуже стані, зъ заложеними на-задъ руками, ведений кількома хлопцями.

„Чудеса діються!“ говоривъ одинъ зъ нихъ: „послухали-бъ, що розказує отсей мошенникъ, которому треба тільки заглянути въ лице, щобъ побачити злодія. Якъ стали питати, чого вінъ утікавъ, мовъ біснуватий, — полізъ, каже, въ карманъ понюхати табаки и замість табакерки витягнувъ кусень чортівської свитки, відъ которої запалавъ червоний огонь — а вінъ давай Боже ноги!“

„Еге, ге! та отсе зъ одного гнізда обі птиці! Вязати іхъ обохъ у-купі!“

Digitized by Google

XII.

„Чимъ, люде добрі, такъ оце я провинився?
За що глузуєте?“ сказавъ нашъ неборакъ,
„За що, за що?...“ сказавъ та й попустивъ патёки,
Патёки гіркихъ слізъ, узявшися за боки.

Артемовський-Гулакъ,
„Панъ та Собака.“

„Може й справді, куме, ти почепивъ що-небудь?“ спитавъ Черевикъ, лежачи звязаний, вкупі зъ кумомъ, підъ соломяною яткою.

„Вже й ти, куме! Щобъ мені повсихали руки и ноги, якъ я коли що-небудь украдъ! поминувши хиба вареники зо сметаною у матери, та й те ще, коли мені було літъ десятъ відъ роду.“

Digitized by Google

„За що жъ отсе, куме, на насъ напасть такая? Тобі ще нічого, тебе винують по крайній мірі за те, що въ иншого украв; але за що мені, нещасливому, лихий наклепъ такий, буцімъ у самого себе украв кобилу? Видко, намъ, куме, зъ роду вже написано, немати щастя!“

„Горе намъ, сиротамъ біднимъ!“

Тутъ оба кумове принялись хлипати наголосъ.

„Що зъ тобою, Солопію?“ сказавъ увійшовши въ ту пору Грицько. „Хто отсе звязавъ тебе?“

„А! Голопупенко, Голопупенко!“ закричавъ урадовавшись Солопій. „Отъ, куме, отсе той самъ, за которого я говоривъ тобі. Ехъ, то хватъ! хай мене Богъ убє заразъ на отсімъ місці, коли вінъ не вицідивъ при мині кухоль, мало не зъ твою голову, и хочъ би разъ зморщився!“

„Що жъ ти, куме, такъ не уважывъ такого славного парубка?

„Отъ, якъ бачишъ,“ продовжавъ Черевикъ, обернувшись до Грицька, „покаравъ Богъ, видко, за те, що провинився

Digitized by Google

передъ тобою. Прости, добрий чоловіче! Єй Богу, радъ би бувъ зробити всё для тебе... Але що скажешъ? Въ старій дідько сидить!“

„Я не злопамятний, Солопію! Коли хочешъ, я ослобоню тебе!“

Тутъ вінъ мигнувъ хлопцямъ, и ті самі, що сторожили ёго, кинулись и розвязувати.

„За те и ти роби, якъ треба. Весіле — та побенкетуємо такъ, щобъ цілий рікъ боліли ноги відъ гопака!“

„Добре! отъ добре!“ сказавъ Солопій, ударивши въ руку. „Та мені такъ теперъ зробилось весело, неначе-бъ мою стару Москалі узяли! Та що думати! годиться, чи не годиться такъ — сёгодня весіле та й кінці въ воду.

„Гляди жъ, Солопію, за годину я прийду до тебе; а теперъ иди до дому: тамъ дожидають тебе покупачі твоєі кобили и пшениці.“

„Якъ, хиба кобила найшлась?“

„Найшлась!“

Digitized by Google

Черевикъ відъ радости ставъ нерухомий, гледячи въ-слідъ за виходячимъ Гриць-комъ.

„Що, Грицьку, чи зле ми зробили свое діло?“ сказавъ високий Циганъ до поспішаючого парубка. Атже-жъ воли моі теперъ?“

„Твоі, твоі!“

Digitized by Google

XIII.

Не бійся, матінко, не бійся,
Въ червоннi чобітки обуйся,
Топчи вороги
Підъ ноги,
Щобъ твоі підківки
Брязчали,
Що-бъ твоі вороги
Мовчали!

Весільна пісня.

Підперши рукою гарненьку борідку свою, задумалась Параска, сидячи сама въ хаті. Багато мрій увивалось около русої головки. Иноді на-разъ легонька усмішка рухала ії червоні губки, и якесь радісне чувство підіймало ії темні брови, а иноді знову хмарка задумчивости опускала іхъ на карі та ясні очи.

„Ну, що, якъ не станеться те, що вінъ казавъ?“ шептала вона зъ якимось виразомъ сомніня. „Ну що, якъ мене не видадуть? якъ...

Digitized by Google

ні, ні, — сёго не буде! Мачоха робить всё, що ій забагнеться: хиба жъ и я не можу робити сёго, що мені забагнеться? На упрямство и мене стане. Та який вінъ хороший! якъ чудно горять ёго чорні очи! якъ любо говорить вінъ: Парасю, голубко! якъ пристоіть ёму біла свитка! Ще-бъ тільки ярчійшого пояса!... Та нехай вже; атже-жъ я ёму виткаю, якъ перейдемо жити въ нову хату. Не можъ и подумати безъ радости,“ продовжала вона, виймаючи зъ-за пазухи маленьке зеркало, обклеєне червонимъ паперомъ, що вона купила на ярмарці, и глядячись у нёму зъ тайнимъ удовольствомъ, „якъ я зустрінуся тоді де-небудь зъ нею! Я ій ні за що не поклонюсь, хочъ най вона собі и трісне! Ні, мачохо, годі бити тобі твою пасербицю! Швидче пісокъ зійде на каменю и дубъ похилиться у воду, мовъ верба, аніжъ я похилюсь передъ тобою!... Та я й забула... ану примірю очіпокъ, хоть вінъ и мачошинъ, якъ-то мені прийдеться?“

Тутъ встала вона, держачи въ рукахъ зеркальце и нахилившись до нёго головою, трепетно ишла по хаті, неначе боячись, щобъ не впала, видячи підъ собою, замість помосту, стелю зъ накладеними підъ нею дош-

Digitized by Google

ками, зъ которихъ провалився недавно попо-вичъ, та полиці, наставлені горшками.

„Що се я, справді, наче дитина!“ промовила вона сміючись, „боюся ступити ногою!“

И зачала притупувати ногами, — чимъ дальше, усе смілішъ; наконець ліва рука ії опустилась и підперлася въ бікъ, и вона пішла танцювати, побрякуючи підківками, держачи передъ собою зеркальце и приспівуючи свою полюблену пісню.

Зелененький барвіночку,
Стелися низенько!
А ти, милий, чорнобривий,
Присунься близенько!
Зелененький барвіночку,
Стелися ще нижче!
А ти, милий, чорнобривий,
Присунься ще ближче!

Черевикъ заглянувъ у отсю пору въ двері, и побачивши дочку свою танцюючу передъ зеркаломъ, зупенився. Довго стоявъ вінъ, сміючись зъ невиданого прибагу дівчини, котора, задумавшись, не помічала, здавалось, нічого; але якъ почувъ знакому нуту пісні, жилки у ёму затрусились; гордо запідбочившись, виступивъ вінъ на-передъ

Digitized by Google

и пустився на въ-присядку, й забувши про всі свої діла. Голосний регітъ кума заставивъ обоіхъ зхаменутись.

„Отъ добре, батько зъ дочкою загадали тутъ самі весіле! Идіть бо швидче, молодий прийшовъ.“

При послідньому слові, Параска зналеніла ярче відъ червоної стяжки, що повязувала ії голову, а безжурний батько ії нагадавъ, зачимъ и самъ вінъ прийшовъ.

„Ну, дочко, ходімо швидче! Хівря, на радощахъ, що я продавъ кобилу, побігла,“ говоривъ вінъ, боязько озираючись на всі боки, „побігла накупити собі плахтъ та усякихъ дерюгъ, такъ треба, закіль прийде вона, всё и покінчати.“

Не вспіла Параска переступити за порігъ хати, якъ и зчулася на рукахъ парубка у білій свиті, который зъ купою народу дожидавъ ії на вулиці.

„Боже, благослови!“ сказавъ Черевикъ, складаючи імъ руки. „Нехай живуть, якъ вінки вють!“

Тутъ почувся гаміръ міжъ народомъ.

„Я швидче трісну, аніжъ допущу до сёго!“ кричала Солопіиха, котору однакже зъ реготомъ відтручувала юрба людей.

Digitized by Google

„Не кажись, не кажись, жінко!“ говорив холоднокрівно Черевикъ, видячи, що пара дужихъ Циганівъ опанували ії руками: „що зробилося, то зробилося; я переміняти не люблю!“

„Ні! ні! сёго таки не буде!“ кричала Хівря, але ніхто не слухавъ ії: кілька паръ обступило нову пару и зклали навкруги неї непрониклиру танцюючу стіну.

Дивне, невияснюще чувство опанувало-бъ поглядача, при виді, якъ відъ одного потягу смичкомъ музиканта въ сіряковій свитці, зъ довгими закрученими вусами, все волею-неволею поєдналося и перейшло до згоди. Люде, которимъ на понурихъ лицяхъ, здається, ніколи на всімъ віку не промигнувъ усміхъ, притупували ногами и подригували плечима. Все неслось, все танцювало. А ще дивнійше, ще не розгаднійше чувство пробудилось би въ глибині души, при погляді на бабусь, на старихъ обличяхъ которихъ віяло рівнодушностю могили, якъ вони товклися про міжъ молодимъ, сміючимся, живимъ людомъ. Безжурніі! навіть безъ дигинячої радости, безъ искри сочувства, которихъ одинъ хміль тільки, якъ механихъ свого бездушного

Digitized by Google

автомата, заставляє робити щось похоже на людське, вони по-малу кивали охмеленими головами, підплясуючи за веселячимся народомъ, не звертаючи навіть очей на молоду пару.

Галасъ, регітъ, пісні, помалу тихішали. Смичокъ завмиравъ, слабіючи и теряючи неясні звуки въ порожні повітря. Ще чутись було десь якесь тупанє, похоже на шумъ далекого моря, и скоро все стало пусто и глухо.

Чи не такъ и радосгь, прекрасна и нестала гостя, улітає відъ насъ, и дарма одинокий звукъ думає виразити веселость? У власному еху вже чує вінъ смутокъ и пустиню, и дико слухає ёго. Чи не такъ и жваві побратими буйної и вольної молодости, по-одному, одинъ за другимъ, губляться по світу, и покидають на-конець однимъ свого давного брата? Нудно покиненому! И тяжко, и сумно робиться серцю, а нічимъ помогти ёму!

1829.

Digitized by Google

Digitized by Google

ВЄЧІРЪ
НА ПЕРЕДОДНІ ИВАНА КУПАЛА.

Digitized by Google

Digitized by Google

У Хоми Ригоровича бувъ чудний собі звичай: вінъ якъ бо-зна чого не любивъ двічі що-небудь розказувать. Бувало, оце иноді ублагаєшъ ёго розказать що у-друге, то вже й дивись — укине новенького, або переверне такъ, що й не пізнаєшъ. Якось-то разъ, — одинъ изъ тихъ хвинтиківъ намъ простимъ людямъ трудно й вимовить іхъ — сказать-би-то друковані, такъ, ні и не друковані; а хиба те саме, що жиди по нашихъ ярмаркахъ. Нахапають, напросять, накрадуть усякої всячини, та й випускають книжечки не товще букваря коженъ тобі місяць або и тиждень. Одинъ изъ такихъ хвинтиківъ и виколядувавъ у Хоми Ригоровича оцю саму исторію, а сей вже й забувъ про те. Отъ, коли приізжає изъ Полтави той самий паничъ у горохвяному жупані (про якого я казавъ вже вамъ, и одну казку ёго, може, вамъ доведось и прочитати), привозить изъ собою невеличку книжечку и, ро-

Digitized by Google

зогнувши по середині, показує намъ. Хома Ригоровичъ налагодився вже осідлати нісъ свій окулярами, та бачучи, що забувъ підмотать іхъ ниткою и обліпити воскомъ, передавъ мені. А я, трошки таки розуміючи писаніе и якъ не ношу тихъ окулярівъ, зачавъ читати. Не вспівъ перекинути двохъ листочківь, якъ вінъ заразъ спинивъ мене за руку: „Погодіть! перш надъ усёго скажіть мені, якого біса ви читаєте?“ — Признаться-бъ-то, я и ротъ роззявивъ одъ такого спросу. „Якъ бо се — що читаю, Хома Ригоровичъ? Вашу биль, ваші власні слова.“ — „Який гаспидъ вамъ казавъ, що се моі слова?“ — „Та якогожъ ще вамъ! тутъ и надруковано: розказанная такимъ-то дячкомъ.“ — „Плюйте-жъ на голову тому, хто се надруковавъ! — бреше, сучий Москаль! Хиба я такъ розказувавъ? щото вже, якъ у кого чортма клепки въ голові! Слухайте жъ, я вамъ розкажу іі заразъ. Ми присунулись до стола, и вінъ почавъ:

Дідъ мій (нехай царствує! бодай ёму на тімъ світі ілись одні тілько буханці пшенишні та маківники зъ медомъ) умівъ мудро розказувать. Бувало, якъ поведе річъ — увездеиички бъ не посунувсь зъ одного місця, усебъ то ёго слухавъ. Вже вінъ бачъ не рівня

Digitized by Google

аби якому теперешнёму брехуну, що якъ почне москаля везти, та ще й мовою такою, прости Господи, що наче-бъ то ёму три дні істи не давали, — такъ хочъ берись за шапку та изъ хати. Якъ оце теперъ бачу — покійниця стара моя мати була ще собі жива— у одинъ довгий зімній вечіръ, коли на дворі тріщавъ морозъ и замуровувавъ узеньке віконце нашоі хати, сиділа вона за гребнемъ и виводила рукою довгу нитку, колишучи ногою колиску и співаючи пісню, таку, що наче-бъ-то й теперъ усе вона мені чудиться. Каганець, наче-бъ-то чого лякаючись, світивъ по хаті и, то блимавъ світлішъ, то ніби притухавъ. Веретено джижчало; а ми усі, діти, зібравшись до купи, слухали діда: відъ старости більшъ пяти годъ не злазивъ вінъ зъ печи. Тілько-жъ-то не дивніі речі про давнюю старовину, про запорожські походи, про Ляхівъ, ні про лицарськиі діла Підкови, Півтора-Кожуха и Сагайдачного не були намъ по думці такъ, якъ ті розказні про яке-небудь диво, одъ чого дріжаки бігали по спині и волося на голові ворушилось. Иноді, бувало, страхъ такий наведуть дідові розказні, що усе підъ-вечіръ здається тобі бо-зна-якою нарою. Оце, лучиться, вийдешъ коли нічю

Digitized by Google

за якимъ діломъ изъ хати, такъ тобі и зъ думки не виходить, що отъ-отъ на постелі у тебе уклався спать виходець зъ того світа. И бодай мені у-друге не довелось сёго розказувать, коли мені тоді не чудилось, що замість мові жъ свитки у головахъ у мене уклався самъ дияволъ. Треба жъ таки ще й те сказати, що въ розказняхъ своіхъ дідъ бачъ ніколи зроду не брехавъ: и що-бъ-то було ні скаже, то такъ воно и є! — Одну ёго диковенну розказню розкажу теперъ вамъ. Знаю, багацько набереться такихъ умниківъ, які пописують по судахъ та читають мало що по церковному, а и саме гражданське письмо, — котрі, коли дать імъ у руки простий часловець, не втнуть таки й аза: чимало є такихъ скализубівъ. Імъ бачъ усе, що ні розкажешъ — сміхъ. Таке то вже невіріе розійшлось по-світу! Та що, — отъ, не люби мене Богъ и Пречиста Мати! ви, може, й не повірите: разъ якось-то натякнувъ я про відёмъ— що жъ ви думаєте? найшовся головорізъ — відьмамъ не вірить! Та слава тобі Господи, отъ я, скільки живу вже на світі, бачивъ такихъ недовірківъ, що імъ провозити попа у решеті легшъ було, ніжъ нашому братчику кабаки понюхать, та й ті одхрещувались одъ

Digitized by Google

видёмъ. Хай имъ присниться... тілько не хочеться виговорить, що таке — объ такихъ и калякать нічого.

Роківъ, де тобі! більшъ ніжъ за сто, говоривъ покійникъ дідъ мій: нашого села и не пізнавъ би ніхто: хутіръ — самий що то ні є тобі бідний хутіръ! хатинъ, чи то буде й зъ десятокъ, не мазанихъ, не укритихъ, стреміло то сямъ, то тамъ посередъ поля. Ні тина, ні лопаса тобі доброго, де-бъ поставити скотину або візъ. Се жъ-то-бъ ще заможні такъ жили: а подивились би на нашого братчика, на голоту: викопавъ у землі яму — отъ тобі й хата! Тілько що хиба по димові и можно було пізнати, що живе тутъ чоловікъ божий. Ви, може, спитаєте, чого жъ вони жили такъ? Бідность — такъ ні жъ, и не бідность; тоді, бачъ козакувавъ почитай усякий, и добувавъ по чужихъ земляхъ чимало добра; а більшъ відъ того, що ні для-чого було заводитися хатиною. Якого народу не шманало тоді по усіхъ тобі усюдахъ: Кримці, Ляхи, Литвинство. Бувало й таке, що свої наідуть кучею та й луплять своіхъ же. Усёго бувало.

Отъ у сёму-то хуторі показувавсь часто чоловікъ — не чоловікъ, а дияволъ у чо-

Digitized by Google

ловічому образі. Відкіль вінъ, за чимъ приходивъ, ніхто сёго не знавъ. Оце гуляє, пянствує, и — разомъ пропаде, якъ у воду — и слуху нема. А тамъ, дивишся, — зновъ тобі якъ зъ неба упавъ, рище було улицями по селі, одъ якого теперъ и сліду не стало, и було воно не більшъ якъ шагівъ за сто відъ Диканьки. Понаберє козаківъ, які де попадуться: реготъ, пісні, гроші такъ и сипляться, горілка — якъ вода. Пристане, було, до дівчатъ: надає стрічокъ, сергъ, намиста — дівать нігде! И те правда, дівчата таки й задумувались трохи, беручи подарунки: Богъ ёго знає, може все те перейшло черезъ нечисті руки. Рідна тітка мого діда держала тоді шинокъ, отъ що теперъ по опошнянській дорозі: у тому-то шинку часто гулявъ Басаврюкъ (такъ звали того бісовського чоловіка); вона таки й говорила, що ні за яке добро не взяла бъ відъ ёго подарунківъ. Та впять таки й те, якъ и не озьмешъ: бо всякого дріжаки проймуть, коли насупить вінъ, бувало, свої іжковаті брови та изъ підъ лоба лупне такими очима, що, здається, убравъ би свої ноги Богъ знає куда; а озьмешъ — такъ на другу жъ тобі нічъ и причвалає у гості який-небудь братуха зъ болота, зъ рогами на голові, и

Digitized by Google

почавъ тебе мацять за шию, коли на шиі намисто, гризти за палеиь, коли на ёму обідець, або — поволікъ за косу, коли вплетена до коси стрічка. Богъ зъ ними тоді, зъ тими подарунками. Та й тутъ тежъ лихо —не одчепишся: шпурнешъ у воду—пливе чортівъ обідець або намисто позверхъ води, и тобі жъ таки у руки!

На селі була церква, та ще — коли-бъ не збрехать — святого Паликопи. Живъ тоді при ній иєрей, блаженноі памяти отець Ахванасій. Отъ запримітивши, що той Басаврюкъ и на великдень не бувавъ у церкві, порешивъ бувъ погомоніти на ёго — наложити покуту. Такъ де-жъ тобі! самъ облизня піймавъ. „Слухай, паноче“ гримнувъ вінъ ёму на те: „знай своє діло, а за чужимъ не турбуйся, коли не бажаєшъ, щобъ козинячу пельку твою заліпили гарячого кутею.“ Що будешъ робить зъ окаяннимъ! Отець Ахванасій объявивъ тілько, що кожного, хто спізнається зъ Басаврюкомъ, считатиме за кателика, ворога христовоі церкви и усёго чоловіческого роду. Отъ що!

Въ тімъ селі, у одного козака, прозвищемъ Коржа, бувъ батракъ; звали ёго люди Петромъ Безріднимъ, може тимъ, що ніхто не зазнававъ ні батька ёго, ні матері. Ти-

Digitized by Google

тарь нашъ казавъ, правда, що вони на другий ще рікъ померли чумою; а тітка мого діда знать того не хотіла, и зъ усієї сили наділяла ёго родичами, хочъ бідному Петрові до родичівъ була така жъ нужда, якъ оценамъ до торішнёго снігу. Вона-то казала, що наче-бъ-то батько ёго и досі на Запорожі; бувъ у турецькій неволі, натерпівся бо-зна-якихъ мукъ, а далі якимъ-сь-то дивомъ тягу давъ, одягнувшись ёвнухомъ. Чорнобрівимъ дівчатамъ и молодицямъ мало було нужди до ёго родні. Вони казали тілько, що коли-бъ одягнуть ёго у новий жупанъ, підперезать червонимъ поясомъ, надіть на голову шапку изъ чорнихъ смушокъ зъ гарнимъ синімъ верхомъ, причепити до боку турецьку шаблю, дать у одну руку малахай, у другу — гарну мережену люльку, то усімъ парубкамъ далеко було бъ до Петруся, якъ куцому до зайця. Тілько те лихо, що у бідного Петруся всёго на-всёго була одна сіра свитка, а на свитці було більшъ дірокъ, ніжъ у иншого жида у кешені злотихъ. И се-бъ ще не велике лихо; а отъ лихо: у старого Коржа була дочка, така краля, якої здаєтьса мені, наврядъ чи й доводилось вамъ бачити. Тітка покойного діда розказувала — а жінці, сами умні знаєте, легшъ поцілуватьса зъ чор-

Digitized by Google

томъ, не во гнівъ будь сказано, ніжъ назвать другу жінку гарною, — що повненькі щоки козачки були свіжі и гарні, якъ макъ самого лучшого рожового цвіту, коли вінъ умившись божою росою, ажъ горить, та випрямляє свої листочки и красуєтьси передъ сонечкомъ; що брови, мовъ чорні шнурочки, які купують теперъ для хрестівъ и дукатівъ дівчата въ москалівъ, що ходять зъ коробками по селахъ, — такъ и погнулись тобі колесомъ, ніби зазираючи у ясніе очи; що ротикъ — глядаючи на ёго парубки тілько облизувались — на те и создавъ Богъ, щобъ виводивъ соловячі пісеньки; що коси ії, чорні якъ воронові крила и мнякі якъ молодий лёнъ (тоді ще дівчата наші не заплітали іхъ въ дрібушки и не переплітали червоними и усякими екиндячками) падали кучерами на гаптований кунтушъ. Ехъ!... коли я, оттутъ же, не розцілувавъ би ії, хочъ уже бачъ сідь проростає по усёму старому лісу, що покрива мою потилицю, а — підъ бокомъ моя баба, якъ більмо у оці. Ну, отъ коли де парубокъ и дівка живуть близько одинъ біля другого... сами розумні знаєте, що зъ того виходить. Бувало ні світъ, ні зоря, підківки червонихъ чобітокъ вже й знати на тімъ місці, де розмовляла Пидорка зъ своімъ Петрусемъ

Digitized by Google

Та все-бъ то таки Коржу и на думку не спало що-небудь недобре, та разъ — ну, се вже й знати, що ніхто инший якъ не лукавий ёго дёрнувъ — вигадавъ Петрусь, не оглядівшись якъ слідъ у сінахъ, поціловать, якъ то кажять, одъ усієї душі, у рожові губки козачку, и той же самий лукавий.... налагодивъ зъ-дуря старого хріна одчинити двері у хату. Одубівъ Коржъ, роззявивъ ротъ и вхопився рукою за двері. Проклятий той поцілунокъ оглушивъ ёго зразу. Ёму почудився вінъ такимъ громомъ, якъ ото ударять макогономъ, тимъ макогономъ, що теперъ у насъ мужикъ проганяє кутю, не маючи рушниці та пороху.

Схаменувшись, ухопивъ вінъ зъ кілка дідівський нагай и уже хотівъ бувъ покропити імъ спину сердешного Петра, якъ де не возьмись маленький по шостому году братъ Пидорчинъ, Ивась, прибігъ и зъ переляку схопивъ ручонятами ёго за ноги и заголосивъ: „тату! тату! не бий Петруся!“ Що будешъ робити? у батька серце не каменне; повісивши той канчукъ на стіну, вивівъ Петра потихеньку зъ хати: „Тілько ти мені та покажешся коли-небудь у хатї, або хочъ би й підъ вікномъ, то слухай, Петро: єйже-то Богу, пропадуть чорні уси, та и оселедець твій—отъ

Digitized by Google

уже двічі обкручується вінъ коло уха—не будь я Коржъ, коли не розпрощається зъ твоєю довбнею!“ Промовивши теє, давъ вінъ ёму легенькою рукою стусана у потилицю такъ, що Петрусь, не бачучи й землі підъ собою, полетівъ сторчака. Отъ тобі и доцілувались! Узяла туга нашихъ голубківъ; а тутъ и чутка по селу, що до Коржа понадивсь ходити який-сь-то Ляхъ, уввесь тобі гаптований, зъ усами, зъ шаблею, зъ шпорами, зъ карманами, що бряжчали якъ дзвоникъ одъ того капшучка зъ якимъ паламарь нашъ, Тарасъ, шкандибає що-дня по церкві. Ну, звісне діло, за чімъ ходять до батька, коли у ёго завелась чорнява дочка. Отъ, якось-то разъ, Пидорка схопила, слізно голосячи, на руки свого Ивася: „Ивасю мій милий, Ивасю мій любий! біжи до Петруся, моя золота дитина, якъ стріла зъ лука; розкажи ёму усе: любила-бъ ёго карії очі, цілувала-бъ ёго біле личко, та не велить доля моя. Не одинъ рушникъ вимочила гіркими слёзами. Нудно мені. Важко на серці. И рідний батько ворогъ мені: неволить ити за нелюба-Ляха. Скажи ёму, що и весіля готують, тілько жъ не буде музики на нашому весілі; дяки співатимуть, замість кобзъ та сопілокъ. Не піду я танцювать зъ женихомъ

Digitized by Google

своїмъ: понесуть мене! Темна, темна моя буде хата: изъ кленового дерева, и замість верха, хрестъ стоятиме на криші!“

Ніби окаменівъ Петро, слухаючи, якъ мала дитина лепетала ёму Пидорчині слова: „А я думавъ, бідолаха, ити у Кримъ, у Туречину, навоювать золота и зъ добромъ приіхати до тебе, моя ясочко. Та не буть тому. Недобре око подивилось на насъ. Буде-жъ, моя дорогая рибко, буде и въ мене весіля: тілько й дяківъ не буде на тому весілі—воронъ чорний прокряче замість попа надо мною: чисте поле буде моя хата; сиза хмара—моя криша; орелъ виклюе моі карі очи; вимиють дощі козацькиі кісточки и вихоръ висушить іхъ. Та що бо я? на кого? кому пожалюсь? Такъ уже, мабуть, Богъ велівъ—пропадать, такъ пропадать!“ та такъ таки прямо и побрівъ у шинокъ.

Тітка покойного діда здивовалась таки трохи, побачивши Петруся у шинку, та ще въ таку пору, коли добрий чоловікъ иде до утрені, вилупила на ёго очи, мовъ зъ просонокъ, коли запросивъ вінъ кухоль горілки, мало не въ піввідра. Тілько дурно думавъ бідолаха затопити своє лихо. Горілка щипала ёго за язикъ, мовъ кропива, и здавалась ёму гіршъ

Digitized by Google

полині. Шпурнувъ вінъ кухоль объ землю. „Годі нудьговать тобі, козаче!“ загрімiло щось надъ ёго ухомъ. Озирнувся: Баса врюкъ! у! яка пика! Волося–щетина, очи — якъ у вола! „Знаю, чого тобі треба: отъ чого!“ Тутъ брязнувъ вінъ, зъ бісовськимъ усміхомъ, шкуратянимъ капшукомъ, що теліпався у ёго за поясомъ. Здригнувъ Петро. „Ге, ге, ге! та якъ горить!“ заревівъ вінъ, пересипуючи на долоню червінці: „ге, ге, ге! та якъ бряжчить! А и діла одного тілько потребую за цілу гору такихъ цяцёкъ.“ — „Дияволъ!“ закричавъ Петро: „давай ёго! на все піду!“ Ляснули по рукахъ. „Гляди – лишень, Петро; ти улучивъ якъ разъ підъ – пору: завтра Ивана Купала. Тілько сю–нічъ на ввесь рікъ цвіте папороть. Не проворонь! Я почекаю тебе опівнічъ у Ведмежому байраці.“

Здається мені, що и кури такъ не дожидаються тиві пори, коли баба винесе імъ зерна, якъ дожидавсь Петрусь вечера. Знай, усе дивиться, чи не становиться тінь одъ дерева довшою, чи не червоніе сонечко, спускаючись нижче,—и чимъ дальшъ, тимъ дужче бажавъ вінъ вечера. Охъ, якъ довго! здається, день божий загубивъ десь кінець свій. Отъ уже й сонця немає. Небо тілько черво–

Digitized by Google

ніє зъ одного краю. И воно вже примеркає. У полі стало якось-то холоднішъ. Примеркає, примеркає, и — смерклось. Насилу! Серце тілько-тілько що не вискакнуло изъ грудей, якъ зібрався вінъ у дорогу и бережненько спустивсь густимъ лісомъ у глибокий яръ, що звали Ведмежимъ байракомъ. Басаврюкъ уже дожидавъ ёго. Темно, хочъ у око стріль. Рука-объ руку продирались вони по топкихъ лиманахъ, то чіпляючись за густиі колючіі терни, то спотикаючись. Отъ и рівне місце. Озирнувсь Петро: ніколи ще не лучалось ёму забродити сюда. Тутъ остановився и Басаврюкъ. „Бачишъ ти, стоять передъ тобою три могилки? Багацько буде на нихъ квітокъ розныхъ; тілько стережи тебе пекельная сила зірвать хочъ одну. А якъ зацвіте папороть, хапай — и не озирайся, щобъ тобі ззаду ні чудилось.“ Петро хотівъ бувъ спитать... зиркъ — и нема вже ёго. Підійшовъ до могилокъ: де жъ квітки? Нічогісінько не видно. Округи чорнівъ дикий бурянъ и глушивъ усе своєю гущиною. Ажъ отъ, блиснула на небі зірниця, и передъ нимъ виросла ціла поляна квітокъ, усе гарныхъ-розгарныхъ, та такихъ, якихъ вінъ зроду не бачивъ; а тутъ и просте листя папороті. Щось не віриться Петрові и

Digitized by Google

міркуючи самъ зъ собою ставъ вінъ передъ ними, підперши боки руками. „Що за диковина? не десять разъ на-день, лучається, бачишъ оце зіля: яке жъ бо тутъ диво? Чи не вигадала дияволова пика глумоватись зъ мене?“ — Зиркъ — червоніє маленька брунька того цвіту и, мовъ жива, ворушиться. и росте все більшъ, більшъ, и червоніє мовъ гарячий уголь. Блиснуло зірочкою, щось тихо тріснуло — и квіточка розпукуючись передъ ёго очима, мовъ полоия, освітила усе коло себе. „Теперъ пора!“ подумавъ Петро и простягнувъ руку. Зиркъ! ажъ тягнуться изъ-за ёго сотні лахматихъ рукъ тежъ до цвітка, а позаду мовъ щось перебіга зъ місця на місце. Заплющивши очі, смикнувъ вінъ за стеблину, и цвітокъ — у ёго рукахъ. Усе замовкло. На пеньку впять сидить Басаврюкъ, весь синій, якъ мертвець. Хочъ би тобі поворушивъ однимъ палцемъ. Очима не поводить, и мовъ баче щось, чого ніхто не баче; ротъ до половини роззявивъ — ні паръ изъ устъ. Кругомъ не шелехне. Ухъ, моторошно!... Отъ, почудилось, що хтось свиснувъ, у Петра и въ животі похолонуло, и бачилось ёму, що наче травою зашелестіло, цвіти зачали поміжъ собою перешептуватись тоненькимъ

Digitized by Google

голоскомъ, мовъ срібниі дзвоники; дуби загреміли и мовъ страшно сварились..... Лице у Басаврюка ніби ожило; очи блеснули. „Насилу вернулась яга!“ промурмотавъ вінъ крізъ зуби. „Дивись, Петро, заразъ стане передъ тобою краля: роби усе що вона скаже, а то загинешъ на віки!“ Тутъ розгорнувъ вінъ сучковатою палкою кущъ тернівъ и передъ ними уродилась, якъ тамъ кажуть, „избушка на курячихъ ніжкахъ.“ Басаврюкъ вдаривъ кулакомъ и стіна заколихалась. Здоровенна чорна собака вибігла на-зустрічъ, заскиглила, и, перекинувшись кішкою, кинулась імъ у вічи. „Не бісись, стара чортихо!“ промовивъ Басаврюкъ и привернувъ таке слівце, що добрий чоловікъ и уха-бъ затуливъ. Зиркъ — замість кішки — баба, така зморщена, мовъ печене яблуко, и уся загнута дугою; нісъ зъ бородою мовъ щипці, якими оріхи давлять. „Гарна краля“, подумавъ Петро, и наче комашня полізла у ёго за спиною. Відьма висмикнула у ёго зъ рукъ той цвітокъ, нахилилась, и щось довго шептала надъ нимъ, сприскуючи якоюсь водою. Искри посипались у неі зъ рота; піна забілілась на губахъ. „Кидай!“ сказала вона, даючи ёму цвітокъ. Петро підкинувъ — що за диво? цвітокъ не впавъ

Digitized by Google

просто, а довго носився огнянимъ клубочкомъ и, мовъ човникъ плававъ, надъ ними; а далі тихенько ставъ спускатись нижче и впавъ такъ далеко, що ледве-ледве видна була зірочка не більшъ макового зерна. „Тутъ!“ глухо прохрипіла баба; а Басаврюкъ, даючи ёму заступъ, промовивъ: „копай тутъ, Петро; тутъ побачишъ ти стілько золота, скільки ні тобі, ні Коржу не снилось.“ — Петро, поплювавши у руку, ухопивъ заступъ, надавивъ ногою и вивернувъ землю, у-друге, въ-трете, ще разъ... щось тверде!.. Заступъ бряжчить и не йде дальшъ. Тутъ очи ёго ясно побачили чималу скриню, оковану залізомъ. Уже хотівъ бувъ вінъ достать ії рукою, ажъ скринька стала топнуть у землю, и усе глибшъ, глибшъ; а позаду, чувъ вінъ, щось-таке сміялось, мовъ гадюка шипіла. „Ні, не бачити тобі золота, поки не добудешъ крови людської!“ сказала відьма и підвела до ёго дитину, годъ шести, покриту білимъ рядномъ, даючи знать, щобъ вінъ одрубавъ ій голову. Одервянівъ Петро. Чи то жъ легко таки одрізати ні за се, ні за те чоловікові голову, та ще малій дитині! Зъ-серцівъ, смикнувъ вінъ рядно зъ голови дитини, и що жъ би було?

Digitized by Google

Передъ нимъ стоявъ Ивась. И рученята зложило бідне хлопя на-хрестъ и головку повісило.... Якъ скажений підскóчивъ зъ ножемъ до відьми Петро, и вже бувъ замірився.... „А що ти обіщавъ за дівчину?“... Гримнувъ Басаврюкъ и мовъ кулю посадивъ ёму у спину. Відьма тупнула ногою: синє поломя бризнуло зъ землі; середина ії вся освітилась и стала якъ изъ кришталю вилита; и усе, що ні було підъ землею, стало видно якъ на долоні. Червінці, дороге каміня у скриняхъ, у казанахъ, кучами було навалено самісеньке підъ тимъ місцемъ, де вони стояли. Очи ёго загорілись.... розумъ помутився.... якъ одурілий схопивъ вінъ ніжъ, и безневинна кровъ бризнула ёму у вічи.... Диявольський реготъ загремівъ одъ-усюди. Страшенні прочвари гуртами скакали передъ нимъ. Відьма, учепившись руками за безголовий толупъ, якъ вовкъ пила зъ ёго кровъ... Усе пішло кругомъ въ голові ёго. Зібравшись зъ силами, кинувсь вінъ на втікача. Усе покрилось передъ нимъ краснимъ цвітомъ. Лісъ, якъ у крові, ніби горівъ и стогнавъ... Небо, розпалавшись, дріжало.... Огненні пятна, мовъ блискавиці, верзлись ёму въ вічи. Вибившись изъ мочи, добігъ вінъ до своёі хатини и якъ

Digitized by Google

сніпъ покотився на землю. Мертвий сонъ склепивъ ёму очи.

Два дні и дві ночі спавъ Петро, не просипаючись. Прокинувшись на третій день, довго озиравъ вінъ кутки своєі хатини; та шкода́ — нічогісінько не згадавъ: память ёго була мовъ кишеня старого скупердяя, відкіля й шеляга не виманишъ. Потягнувшись трохи, почувъ вінъ, що у ногахъ щось брязнуло. Дивиться: ажъ два мішки зъ золотомъ. Тілько тутъ, ніби крізъ сонъ, згадавъ вінъ, що шукавъ якось-то кладу, що було ёму одному страшно у лісі... А за яку ціну; якъ достався скарбъ, того вінъ ні якъ не вмівъ згадати.

Побачивъ Коржъ мішки и — розпустився якъ у воді: „Сякий-такий Петрусь, немазаний! та чи я жъ не любивъ ёго? та хиба жъ не бувъ вінъ у мене, якъ синъ рідний?“ и повізъ, старий собака, таку нісенітницю, що того ажъ до слізъ пройнявъ. Чудно тілько стало Пидорці, коли стала розказувать, якъ цигани вкрали Ивася; Петро не вмівъ згадать, яке и лице въ ёго — такъ опутала проклята бісовщина! Бариться було нічого. Ляху дали підъ нісъ дулю, та й заварили

Digitized by Google

весіля: напекли шишокъ, нашили рушниківъ та хустокъ, викотили жбанъ горілки, посадили за стілъ молодихъ, розрізали коровай, брязнули въ бандури, цимбали, сопілки, кобзи — и загуляли!...

У старовину, весіля було не те що оце у насъ. Тітка мого діда, бувало, розкаже — о бодай ёго!... Якъ дівчата у нарядныхъ вінечкахъ изъ жовтихъ, блакитныхъ и червонихъ стрічокъ зъ золотими закарвашами позверху, у тоненькихъ сорочкахъ, мереженихъ краснимъ шовкомъ и дрібненькими срібними квіточками, у сапянихъ чобіткахъ на високихъ залізнихъ підківкахъ, — то повагомъ, якъ пави, то прудко, якъ вихоръ, скакали горлиці. Якъ молодиці зъ карабликомъ на голові — верхъ ёго увесь изъ сутозолотого аксамиту зъ певеличкимъ вирізкомъ икъ потилиці, відкіль дивився золотий очіпокъ зъ двома ріжками — одинъ напередъ, а другий назадъ — самого дрібного чорного смушка; у синіхъ изъ дорогого полутабенту зъ червоними прорізними кунтушахъ, узявшись у-боки, пишно виступали одна за другою и підъ-ладъ вибивали гопака. Якъ парубки, у високихъ козацькихъ шапкахъ, у тонкихъ козацькихъ свиткахъ, підперезавшись шитими золотомъ поясами, зъ

Digitized by Google

люльками у зубахъ, розсипались передъ ними бісиками и підпускали усякому по Якову. Самъ старий Коржъ не втерпівъ, дивлячись на молодихъ, щобъ не трухнути стариною. Зъ бандурою у рукахъ, смокчучи люльку и приспівуючи, зъ чаркою на голові, утнувъ старий навприсядки — кругомъ галасъ та реготъ та сміхи! Чого-то вже не вигадають якъ у голову трохи попаде? Почнуть, бувало, рядиться прочварами — Боже жъ ти мій! и на чоловіка жъ то не зхожі! Се вже бачъ не те, якъ у насъ теперъ наряжаються на весілі. Шо теперъ? тілько що передражнюють цигановъ та москалівъ. Ні, а то якъ бувало одинъ нарядиться жидомъ, а другий чортомъ, почнуть спершъ цілуватьсѧ, а далі — за чуби. Що то вже Боже мій! сміхъ такий нападе, що за живітъ берешся. Оце одягнуться у турецьку або татарську одежу: усе горить на іхъ, мовъ той жаръ.... А якъ почнуть дурити, та се, та те..... ну, тоді хочъ лягай та й умірай! Зъ тіткою покойного діда — бо й вона жъ таки була на весілі — лучилась чудна кумедія: була вона тоді одягнута у татарський широкий кунтушъ и, зъ чаркою у рукахъ, частувала усю громаду. Отъ, одного підвівъ лукавий окропити ії зъ голови

Digitized by Google

до нігъ горілкою; другий такий же пройдисвітъ викресавъ заразъ огню, та й підпаливъ... кунтушъ запалавъ: сердешна тітка зъ переляку ну — роздягаться до сорочки — передъ цілою громадою.... Гвалтъ, реготъ, галасъ вставъ такий, мовъ на ярмарку. Правду сказать, старі люде не запомнять ще ніколи такого весіля.

Отъ и стали жить Пидорка та Петрусь, якъ панъ изъ панею. Усёго до-волі, усе ажъ блищить... Тілько-жъ-то добрі люди качали щось головами, дивлячись на іхъ житя. „Відъ чорта не буде добра,“ говорили усі увъ одинъ голосъ. „Відкіля більшъ, якъ не одъ искусителя люду православного, прийшло до ёго багатство? Де ёму було узяти таку кучу золота? Зъ чого таки. бачъ, у той самісенький день, коли розбогатівъ вінъ, Басаврюкъ пропавъ якъ у воду?“ Кажіть же теперъ, що буцімъ люди вигадують! А воно такъ, бачъ, не минуло ще й місяця, а Петруся й пізнать було неможна. Відъ чого то, що зъ нимъ подіялось, Богъ ёго знає. Сидить на одному тобі місці, и хочъ би слово зъ кимъ. Усе думає, и мовъ би хоче щось таке згадати. Коли Пидорці и доведеться часомъ заставити ёго побалакать, то вінъ наче й забудеться

Digitized by Google

трохи и поведе річъ, и ажъ повеселіша трошки, а отъ якъ оце коли зирне впять на мішки — „погоди, погоди! забувъ!“ кричить, и зновъ задумається, и зновъ силкується про щось згадати. Иноді вже, коли оце довго сидить на одному місці, почудиться ёму, що отъ-отъ усе зновъ приходить на умъ... и впять усе пропало. Здається: сидить у шинку; несуть ёму горілку. пече ёго горілка, гидка ёму та горілка. Пітъ лє зъ ёго градомъ и вінъ, мовъ розбитий, сідає на своє місце.

Чого-то вже не робила Пидорка: и ходила до знахурокъ, и переполохъ виливали, и сояшницю заварювали: ні що тобі не помогло. Такъ минуло и літо. Багацько козаківъ одкосилось, багацько козаківъ, що були розгульніші другихъ, и у походъ поплелись. Гурти дикихъ утятъ ще копишились на лиманахъ нашихъ; а кропивянокъ вже й заводу не було. Въ степу зачервоніло. Скирти хліба де-не-де, мовъ козацькиі шапки, рябіли по полю. Попадались вже по дорозі й вози зъ хворостомъ и дровами. Земля стала твердіша и де-не-де пробивавъ морозець. Уже и снігъ почавъ сіятись изъ неба, и гиля засніжилось мовъ заячимъ пухомъ. Отъ уже въ

Digitized by Google

ясний холодний день красногрудий снігирь, мовъ пишний польський шляхтичъ, гуляє собі по сугробахъ, шукаючи зерна, а діти здоровенними кійками ганяли вже по лёду деревні шари, коли батьки іхъ одлежувались собі на печі, виповзаючи иноді, зъ запаленою у зубахъ люлькою, тюкнути негожимъ словомъ московський морозець, або провітритись и промолотити у сіняхъ залежалий хлібець. Далі, снігъ ставъ таяти и щука хвостомъ лёдъ розколотила; а Петро все такий же, и чимъ дальшъ, тимъ не легше. Мовъ прикутий, сидить по-середъ хати, а мішки стоять у ёго у ногахъ. Обезлюдівъ, обрісъ волосямъ. Ставъ такий страшний, и усе тобі думає про одно, усе силкується щось згадати, и сердиться, дуже сердиться, що ніякъ не згадає. Часомъ якось-то дико піднімається зъ свого місця, розводить руками, оце уставить на щось очи, мовъ би хоче ёго піймати; губи ворушаться, ніби бажають мовити якесь давно забуте слово — и зновъ перестали.... Якъ скажений стане вінъ; и мовъ одурілий гризе и кусає свої руки и зъ-досади рве пасмами волося, поки, утихомирившись, не впаде мовъ би въ яке забитя, а далі зновъ силкується щось згадати, и зновъ якъ божевільний, и зновъ мука....

Digitized by Google

Що за кара божа? Жисть не жисть стала Пидорці. Страшно ій було оставатись одній у хаті; а потімъ зжилась, сердешна, зъ своімъ лихомъ. Тілько тиєі Пидорки вже й пізнать було неможна. Ні кровинки тобі въ лиці, ні усміху веселенького; изтаяла, висохла, виплакала ясниі оченята. Разъ добрі люде пожаліли вже ії, порадили йти до ворожки, що жила у Ведмежому байраці, и про яку ходила чутка, що вміє лічить усякиі на світі хороби. Порішила попитать послідне; ублагала деякъ бабу йти зъ собою. Се бъ то було вечеромъ, якъ разъ саме підъ Купалу. Петро безъ памяти лежавъ на лавці и не бачивъ новоі гості. Ажъ отъ, по малу ставъ підніматись и придивляться. Та разомъ якъ затруситься, мовъ передъ катомъ, волося встало горою... и вінъ засміявсь такъ страшно, що у Пидорки й серце замерло. „Згадавъ!“ крикнувъ вінъ не те що весело, а якось-то страшно, и розмахнувшись сокирою, пустивъ нею изъ усіі мочі въ знахурку. Сокира на два вершки въілась въ дубові двері. Баба згинула, а дитина годъ семи, въ білій сорочечці, зъ покритою головкою, стала середъ хати... Рядно спало. „Ивась!“... крикнула Пидорка и кинулась до ёго... а воно, зъ голови

Digitized by Google

до нігъ, разомъ почервоніло відъ крови и освітило усю хату чорвонимъ світомъ... Одъ страху вибігла вона въ сіни; та схаменувшись трохи, хотіла була помогти ёму, — шкода! двері захлопнулись за нею такъ кріпко, що не підъ-силу було іхъ одчинити. Збігся народъ; принялись торкаться; виломили двері: хочъ би гобі душа! Уся хата повна диму, а посередині тілько, де стоявъ Петрусь, куча золи, и одъ неі місцями ще встававъ паръ. Кинулись до мішківъ: одні биті черепки лежали замість червінцівъ. Вилупивши очи и роззявивши ротъ, боячись моргнуть усомъ, стояли козаки, мовъ укопані. Такий жахъ нагнало на іхъ се диво.

Що було дальшъ, не згадаю. Пидорка дала обітъ ити на богоміля, зібрала худобину, яка зосталась після батька, и скоро вже й не було ії на селі. Куда пішла вона, ніхто добре не знавъ. Наші баби послали були вже й ії туди, куди Петро попхався, та якось-то разъ одинъ козакъ, ідучи зъ Києва, розказувавъ, що бачивъ у лаврі черницю, худу и суху якъ мертвець, и що, буцімъ, вона все молилась; по прикметахъ земляки пізнали Пидорку, казавъ, що ще ніхто не чувъ одъ неі ні одного слова; що прийшла вона пішки

Digitized by Google

и принесла окладъ до образа Божоі Матери, унизаний такимъ світлимъ камінямъ, що всі заплющували очи, дивлячись на ёго.

Погодіть лишень, симъ ще не все кончилось. У той самий день, коли лукавий прибравъ до себе Петруся, появився знову Басаврюкъ; тілько всі драла одъ ёго. Догадались, що то за цяця: ніхто инший, якъ сатана у чоловічому образі, щобъ шукати скарби; а якъ, бачъ, скарби не даються у нечисті руки, то вінъ и підманює до себе охочихъ. Того жъ року усі позоставляли своі землянки и перекочували до села; та й тамъ таки не було спокою одъ бісового Басаврюка. Тітка покойного діда казала, що більшъ усёго адомъ дихавъ вінъ на неі, за те що покинула свій шинокъ на опошнянській дорозі, и зъ усієі мочи хотівъ те відомстити на тїтці. Разъ якось старшини села зійшлись до шинку и, якъ тамъ кажуть, бесідовали по чинамъ, поставивши на стілъ, гріхъ сказать щобъ малого, печеного барана. Мірковали про се, про те, було и про диковинки усякі и про чуда. Отъ и почудилось — ще-бъ воно нічого, коли-бъ одному, а то таки усімъ, — що баранъ наче-бъ-то піднявъ голову, очи ёму мовъ ожили и засвітились, — відкіль ні возь-

Digitized by Google

мись чорні іжаковаті уси, и заморгали до громади. Усі разомъ пізнали на овечій говові пику Басаврюка; тітка діда мого вже й думала таки, що отъ-отъ попросить горілки.... Честніі старики — за шапки, та мерщій додому. У друге самъ титарь, що любивъ таки иноді мірковати у-двохъ зъ дідовою чаркою, не вспівъ ще й двохъ разівъ достати дна, ажъ бачить, що чарка кланяється ёму въ поясъ. Чортъ зъ тобою! давай хреститись!... А тутъ зъ ёго старою таке жъ диво: тілько що начала була вона місить тісто въ прездоровенній діжі, діжа й вирвалась изъ рукъ: „Стій! стій!“ такъ де тобі! узявшись у-боки, поважно пустилась вона павприсядки по усій хаті... Смійтесь; а нашимъ дідамъ було, бачъ, не до сміхівъ. И таки тітка покойного діда довго жалілась, що, якъ тілько настане вечіръ, хтось стукотить все на горищі и скрябається по стіні.

Та що вже! Отъ теперъ саме на оцёму місці, де стоіть наше село, здається, наче-бъто усе тихо; а бачъ ще не зъ-такъ и давно, ще покойний батько мій и я зазнаю, якъ поузъ розламаного шинка, що нечисте племя довго таки ще поправляло на свій коштъ,— доброму чоловікові й пройти було неможна.

Digitized by Google

Изъ почорнілого димаря стовпомъ валивъ димъ и, піднявшись високо у-гору, такъ що подивиться — шапка спадала, — розсипався гарячимъ уголямъ по усёму тобі степу, и чортъ — нічого бъ и згадувать єго, собачого сина — такъ хлипавъ жалібно у своій скоті, що гайворони зъ переляку гуртами піднімались зъ ближнёго дубового лісу и зъ дикимъ крикомъ кидались по небу.

Digitized by Google

Digitized by Google

ТРАВНЕВА НІЧЪ, АБО ВТОПЛЕННИЦЯ.

Врагъ ёго батька знає! начнуть що-небудь робить люде хрещені, то мордуються, мордуються, мовъ хорти за заяцемъ, а все щось не до шмйги; тільки жъ куди чортъ уплететься, то верть хвостикомъ — такъ де воно й візьметься!

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

ГАЛЯ.

Звучна пісня переливалась потокомъ по вулицяхъ села ***. Була то пора, коли змучені дневними працями и журами парубки и дівчата гамірно зібралися въ купку, при блеску погідного вечера, виливати свою веселость звуками, що завше нерозлучні зъ тугою. И задуманий вечіръ маячливо обіймавъ синє небо, перекидаючи всё въ неозначеность и даль. Вже й сумерки, а пісні все не втихали. Зъ бандурою въ рукахъ, пробирався чмихнувший тихцемъ відъ співальниківъ молодий козакъ, Левко, синъ сільского голови. На козаку решетилівська шапка. Козакъ иде по вулиці, бренькає рукою по струнахъ и приплясує. Отъ вінъ и зупенивсь передъ дверима хати, що була обсаджена невисоки-

Digitized by Google

ми вишнями. Чия жъ отсе хата? Чиі отсе двері? Трохи помовчавши, заграв вінъ и заспівавъ:

Сонце низенько, вечіръ близенько,
Вийди до мене, моє серденько!

„Ні, бачу, кріпко заснула моя ясноока красавиця“, сказавъ козакъ, укінчивши пісню и приближаючись до вікна. „Галю! Галю! чи ти спишъ, чи до мене вийти не хочешъ? Ти боішся, певне, щобъ насъ хто не побачивъ, або, може, показати не хочешъ біле личенько на холодъ! Не бійся — нікого немає. Вечіръ теплий. А хочъ би й показався хто, я заслоню тебе свиткою, обівю своімъ поясомъ, закрию тебе руками — и ніхто насъ не побачить. А хочъ би й повіяло холодомъ, я пригорну тебе близенько до серця, загрію поцілунками, надягну шапку свою на твоі ніжки біленькі, серце моє, рибко моя, душенько! виглянь на хвильку. Просунь хочъ крізь віконечко свою білу ручку... Ні, ти не спишъ, горда дівчино!“ промовивъ вінъ голосніше, та такимъ голосомъ, якимъ виражається той, хто завстидався свого хвилевого униженя. „Ти рада глузувати зъ мене — прощавай!“

Тутъ вінъ одвернувся, насунувъ на бакеръ свою шапку, и гордо відійшовъ відъ

Digitized by Google

віконця, по-малу перебираючи струни бандури. Деревяна ручка у дверяхъ завертілася въ ту пору, двері відчинились зо скрипомъ, и дівчина, на сімнадцятій весні віку, въ тіню боязько оглядаючись и не випускаючи деревяної ручки, переступила черезъ порігъ. Въ півъ-яснімъ мраці, привітно, наче зірочки, горіли ясні очи, блестіло червоне коралеве намисто, и одъ орлинихъ очей парубка немогла навіть утаітися краска, що встидливо запалала на ії щокахъ.

„Який же ти нетерпіливий!“ сказала вона до нёго нищечкомъ: „вже й розсердився! На що ти добрався таку пору? юрба народу швандяє по вулицяхъ ажъ-годі.... Я ажъ трушусь“.

„О, не трусись, моя червона калиночко! Пригорнись ближче до мене!“ мовивъ парубокъ, обіймаючи ії, кинувши бандуру, що на довгімъ ремені висіла у нёго на шиі, и сідаючи разомъ зъ нею коло дверей хати. „Ти знаєшъ, що мені и одної години тебе не бачити тяжко.“

„Чи знаєшъ ти, що я думаю?“ перебила дівчина, встремляючи въ нёго свої очи. „Мені все щось ніби до уха шепче, що наш-

Digitized by Google

більше не бачитись такъ часто. У васъ недобрі люде: дівчата всі дивляться такъ завистливо, а парубки... Я помічаю навіть, що и мати моя відъ недавного часу стала пильнішъ надглядувати за мною. Признаться, мені веселіще було въ чужихъ".

Якесь ворушенє туги виразилось на ii лиці при посдідніхъ словахъ.

„Ще лишъ два місяці на рідній стороні, та вже й навкучилось! Може и я надоівъ тобі?"

„О, ти мені не надоівъ", мовила вона усміхнувшись. „Я тебе люблю, чорнобрівий козаче! За те люблю, що въ тебе карі очи, и якъ поглядишъ ти ними, то мені наче на душі усміхається: и весело и гарно ій, що ти привітливо моргаєшъ чорнимъ твоімъ вусомъ; що ти йдешъ по вулиці, співаєшъ та граєшъ на бандурі, и любо слухати тебе".

„О, моя Галю!" ажъ зкричавъ парубокъ, цілуючи и пригортаючи ii сильнішъ до своєі груди.

„Стрівай! годі бо, Левку! Скажи вперше, чи говоривъ ти зъ твоімъ батькомъ?"

„Що?" сказавъ вінъ, наче прочунявши. „Що я хочу женитись, и що ти хочешъ вийти

Digitized by Google

за мене за-мужъ? Говоривъ.“ Але якось сумно зазвучало въ ёго устахъ се слово: „говоривъ“.

„Що жъ?“

„Та що зъ нимъ зробишъ? Прикинувся, старий хрінъ, по свому звичаю, буцімъ глухий: нічого не чує, та ще й лається, що я волочусь, Богъ-зна де, та збиткую зъ хлопцями по вулицяхъ. Але не тужи, моя Галю! Отъ тобі козацькеє слово, що я вгну ёго.“

„Та тобі, Левку, тільки треба сказати слово — и все буде по твоєму. Я знаю отсе по собі: иноді-бъ не послухала тебе, а скажешъ слово — такъ и по неволі роблю, що тобі хочеться. Подивись, подивись!“ продовжала вона, положивши голову на ёго плече, и піднявши очи въ-гору, де необіймущо синіло тепле українське небе, завішане зъ-низу кучерявими вітами вишень, що стояли передъ ними. „Подивись: генъ-генъ далеко мелькнули зірочки: одна, друга, третя, четверта, пята.... Чи не правда, мабуть ангели божі поотворяли віконечка своіхъ світлихъ домиківъ на небі и дивляться на насъ? Такъ, Левку? Мабуть се вони дивляться на нашу землю? Що, якби въ людей були крила, якъ у пта-

Digitized by Google

шечокъ — туди-бъ полетіти високо-високо.... Ухъ, страшно! Ні одинъ дубъ у насъ не досягне до неба. А таки кажуть, що десь, у якійсь далекій землі, єсть таке дерево, що вершечкомъ шумить у самому небі, и Богъ злізає по німъ на землю въ ночі передъ Свѣтлою неділею.“

„Ні, Галю, у Бога є довга драбина відъ неба до самоі землі. Іі приставляють передъ Свѣтлою неділею святі архангели, и якъ тільки Богъ ступить на перший щебель, то всі нечисті духи полетять стрімголовъ и купами попадають у пекло, и тому на Христовий празникъ ні одного злого духа не бува на землі.“

„Якъ тихо колихається вода! наче дитина въ колисці,“ продовжала Галя, вказуючи на ставъ, понуро обставлений темнимъ кленовимъ лісомъ, та оплакуваний вербами, що нотопили въ нёму своі жалобні віти. Якъ безсилий старець, державъ вінъ у холоднихъ обнятяхъ своіхъ далеке, темне небо, обсипуючи ледяними поцілунками огняні звізди, що млаво мріли на-середъ теплого нічного воздуха, якби предчуваючи скорі зъявини блискучого царя ночи. Візля ліса, на горі, дрімавъ

Digitized by Google

зъ запертими віконницями старий деревяний дімъ; мохъ и дика трава покривали ёго кришу; кучеряві яблуні розрослись передъ ёго вікнами; лісъ, обіймаючи ёго своєю тіню, кидавъ на нёго дику темность; лісковий гущакъ стелився у підніжя ёго и спускавсь йкъ ставові.

„Я тямлю, наче крізь сонъ“, сказала Галя, не спускаючи зъ нёго очей: „давно, давно, якъ я ще була маленькою и жила у матери, такъ щось дуже страшне розказували про дімъ сей. Левку, ти певне знаєшъ, роскажи!...“

„Богъ зъ нимъ, моя кралечко! Чи мало чого не розказують баби та народъ темний? Ти себе тільки потрівожишъ, станешъ боятись и не заснеться тобі супокійно.“

„Розкажи, розкажи, милий чорнобрівий козаче!“ говорила вона, притуляючись лицемъ своімъ до ёго щоки и обіймаючи ёго. „Ні, ти, видко, не любишъ мене, у тебе є инша дівчина! Я не буду боятись, я буду нічъ супокійно спати. Але теперъ не засну, якъ не роскажешъ. Я стану мучитися, та думати... розкажи, Левку!...“

„Видко, правду кажуть люде, що у дівчатъ сидить чортъ, підцьковуючий іхъ ціка-

Digitized by Google

вость. Ну, слухай. Давно, моє серденько, живъ у сёму домі сотникъ. Въ сотника була дочка, ясна панночка, біла якъ снігъ, якъ твоє личенько. Сотникова жінка давно вже вмерла; задумавъ сотникъ женитися зъ иншою. „Чи будешъ ти мене пестити по-старому, батьку, якъ візьмешъ другу жінку?“ — „Буду, моя дочко, ще ярчійші стану дарувати ковтки и намиста!“ Привізъ сотникъ молоду жінку у новий дімъ свій. Гарна була молода жінка. Румяна и біла собою була молода жінка; але такъ страшно подивилась на свою пасербицю, що та ажъ зкричала, побачивши ії, и въ увесь день хочъ би одно слово сказала злюща мачоха. Настала нічъ; пішовъ сотникъ зъ молодою жінкою въ свою спочивальню, заперлася и біла панночка у своїй світлиці. Гірко зробилось ій, стала плакати. Дивиться — страшна чорна кітка крадеться до неі; шерсть на ній горить, а желізні назорі стукотять по помості. Зъ переляку вискочила вона на лавку — кітка за нею; перескочила на постіль — кітка и туди, кинулась до неі на шию и душить ії. Зъ крикомъ одірвавши відъ себе, кинуда ії на помістъ — знову крадеться страшна кітка. Горе ії взяло. На стіні висіла батькова шабля.

Digitized by Google

Вхопила ії и брень по помості — лаба зъ желізними пазорями відскочила, и кітка зъ визкомъ щезла въ темному куті. Цілий день не виходила зъ своєі світлиці молода жінка; на третій день вийшла зъ перевязаною рукою. Вгадала бідна панночка, що мачоха ії відьма, и що вона ій перерубала руку. На четвертий день звелівъ сотникъ своій дочці носити воду, замітати хату, якъ простій мужичці, и ані показуватись на панські покоі. Тяжко було бідолашній, та нічого діяти: стала зповняти батьківську волю. На пятий день вигнавъ сотникъ свою дочку зъ дому, босу, и шматка хліба не давъ на дорогу. Ажъ тоді заридала панночка, закривши руками біле лице своє: „Погубивъ ти, батьку, рідну дочку свою! Погубила відьма грішну душу твою! Нехай тебе Богъ простить; а мені нещасливій, видко, не велить вінъ жити на білому світі!...“ Та генъ, чи бачишъ...“ Тутъ обернувсь Левко до Галі, вказуючи пальцемъ на дімъ: „дивись туди: генъ, подальше відъ дому, дуже високий берігъ! Зъ сёго берега кинулась панночка въ воду, и зъ того часу не стало ії на світі....“

„А відьма?“ боязько перебила Галя, втопиривши на нёго розплакані очи.

Digitized by Google

„Відьма? Старухи видумали, що зъ тої пори всі втопленниці виходили, въ місячну нічъ, у панський садъ грітися на місяці, а сотникова дочка зробилась надъ ними старшою. Въ одну нічъ побачила вона свою мачоху коло ставу, напала на неі и зъ крикомъ потягла въ воду. Але відьма и тутъ найшлася. Перекинулась підъ водою въ одну зъ утопленниць, и черезъ те уникнула нагайки зъ зеленого очерету, якою хотіли ii бити втопленниці. Вірь бабамъ! Ще розказують, що панночка збирає кождої ночи утопленниць, и заглядає по-одному кождій у лице, стараючись пізнати, котора зъ нихъ відьма; але й до сёго часу не пізнала. А коли попадеться хто зъ людей, заразъ заставляє ёго вгадувати; а ні, то грозить утопити въ воді. Отъ, моя Галю, якъ розказують старі люде!... Теперішній панъ хоче будувати на тімъ місці винницю, и знарошне для-того прислявъ сюди винокура... Та я чую гаміръ. Се наші вертаються зъ пісень. Прощавай, Галю! Спи супокійно, та не думай объ сихъ бабськихъ видумкахъ“.

Сказавши тее, вінъ обіймивъ ii сильнішъ, поцілувавъ и пішовъ.

Digitized by Google

„Прощавай, Левку!“ мовила Галя, задумчиво вперивши очи на темний лісъ.

Величезний, огняний місяць пишно ставъ въ отсю пору визначуватись изъ землі. Ще половина ёго була підъ землею, а вже ввесь миръ наповнився якимось урочистимъ світломъ. Ставъ порушився искрами. Тінь відъ деревъ ясно стала визначуватись на темній зелені.

„Прощавай, Галю!“ почулись по-задъ неі слова, стоваришені зъ поцілункомъ.

„Ти вернувся!“ сказала вона, оглянувшись; та, побачивши передъ собою незнакомого парубка, відвернулася на-бікъ.

„Прощавай, Галю!“ почулося знову, и знову хтось поцілувавъ іі въ щоку.

„Отъ принесла нечиста и другого!“ промовила вона изъ серцемъ.

„Прощавай, миленька Галю!“

„Ще й третій!“

„Прощавай! прощавай! прощавай, Галю!“ и поцілунки засипали іі зо всіхъ боківъ.

„Та іхъ тутъ ціла ватага!“ кричала Галя, вириваючись изъ юрби парубківъ, що

Digitized by Google

на-перериvъ спішили обіймати ії. „Якъ імъ не надоість безъ перестанку цілуватись! Скоро, ій-богу, годі буде показатися на вулицю!“

У слідъ за сими словами двері затраснулись, и тільки чути було, якъ скиглячи засунувся желізний засувъ.

Digitized by Google

II.

ГОЛОВА.

Чи знаєте ви українську нічъ? О, ви не знаєте українськоі ночи! Вдивіться въ неі: зъ середини неба глядить місяць; необіймущий небесний склепъ розтягся, розтворився ще необятнішъ; и горить вінъ и дихає; земля вся въ сріблянóму світлі; воздухъ чудний, и холодно-душний, и повенъ роскоши, и ворушить моремъ запахівъ. Божественна нічъ! очарюща нічъ! Нерухомо, натхновенно стояли ліси, повні темнощівъ, и кинули величезну тінь відъ себе. Тихі и супокійні ті стави; холодъ и темность іхъ водъ понуро заключені въ темнозелені стіни садівъ. Дівичі гущавини черемохъ и черешень лякливо протягнули свої корені въ жереляний холодъ та инколи лепечуть листками, буцімъ сердя-

Digitized by Google

чись и відказуючи, коли прекрасний вітряникъ — нічний вітеръ, підкравшись невзначай, цілує іхъ. Весь краєвидъ спить. А въ-горі все дише, все дивно, все урочисто. А на душі и необіймущо, и чудно, и товпи сріблянихъ видініи складно виникають въ ії глибині. Божественна нічъ! очарюща нічъ! И на-разъ всё ожило: и ліси, и стави, и степи. Сиплеться величавий щебетъ українського соловія, и здається, що й місяць заслухався въ нёго на-середъ неба... Мовъ зачароване, дрімає на узвишю село. Ще біліш, ще краще блестять при місяці купи хатъ; ще більшъ осліплюще визначуються зъ темности іхъ низькі стіни. Пісні умовкли. Все тихо. Благочестиві люде вже сплять. Де-не-де тільки світяться вузенькі вікна. Тільки передъ порогомъ иншої хати вечеряє запізніла семя.

„Та гопакъ не такъ танцюється! То-то я и дивлюсь, що якось не клеіться всё. Що жъ отсе розказує кумъ?... А ну: гопъ трала! гопъ трала! гопъ, гопъ, гопъ!“ Такъ розмавлявъ самъ изъ собою підгулявший мужикъ середніхъ літъ, танцюючи по вулиці. „Ій-богу, не такъ танцюється гопакъ! Що мені браха-

Digitized by Google

ти? ій-богу, не такъ! А ну: гопъ трала! гопъ трала! гопъ, гопъ, гопъ!“

„Отъ, одурівъ чоловікъ! нехай би що хлопець який, а то старий кабанъ, дітямъ на сміхъ, танцює нічю по вулиці!“ закричала прохожа стара жінка, несучи въ руці солому. „Иди до своєі хати! Пора спати давно!“

„Я піду!“ сказавъ зупенившись мужикъ. „Я піду. Я не подивлюсь ні на якого голову. Що вінъ думає, дідько-бъ утисся ёго батькові! що вінъ голова, що вінъ обливає людей на морозі студеною водою, такъ и нісъ задеръ! Ну, голова, голова — я самъ собі голова. Отъ, нехай мене Богъ побє! нехай мене Богъ побє! я самъ собі голова! Отъ що, а не то що....“ продовжавъ вінъ, підходячи до першоі хати, яка попала, и зупенився передъ віконцемъ, ховзаючи пальцями по склу и стараючись найти деревяну ручку. „Бабо, отворяй! Бабо, швидче, кажуть тобі, отворяй! Козакові спати пора!“

„Куди ти, Каленику? Ти въ чужу хату попавъ!“ закричали, сміючись, по-задъ ёго дівчата, що вертались зъ веселихъ пісень. „Показати тобі твою хату?“

Digitized by Google

„Покажіть, сердешні молодички.“

„Молодички? чи чуєте?“ підхопила одна: „який ввічливий Каленикъ! За отсе ёму треба показати хату... але ні, перше потанцюй!“

„Потанцювати?... ехъ, ви хитрі дівчата!“ протяжно вимовивъ Каленикъ, сміючись и грозячи пальцемъ, та оступаючись, бо ноги ёго не могли держатись на однімъ місці. „А дасте перецілувати себе? Усіхъ перецілую, усіхъ!...“

И косими кроками пустився бігти за ними. Дівчата підняли крикъ, перемішались; але після, осмілившись, перебігли на другий бікъ, видячи, що Каленикъ не конче бувъ скорий на ноги.

„Онъ твоя хата!“ закричали вони, відходячи и показуючи на хату, гараздъ більшу відъ иншихъ, що приналежала сільскому голові.

Але хто жъ сей голова, що збудивъ такі невигідні о собі толки и речі? О, сей голова важна особа на селі. Поки-що Каленикъ доплететься до кінця своєі дороги, ми

Digitized by Google

певне вспіємо де-що сказати объ нимъ. Все село, уздрівши ёго, береться за шапки, а дівчата, и наймолодші, віддають добри-день. Хто зъ парубківъ не зхотівъ би бути головою? Голові отвертий свобідний вхідъ до всіхъ табакерокъ, и здоровенний мужикъ, шанобно стоіть, здійминвши шапку, черезъ цілий часъ, коли голова запускає свої грубі пальці въ ёго лубову табакерку. На сходинахъ, або на громаді, не вважаючи на те, що власть ёго ограничена кількома голосами, голова завше бере верхъ, и майже по своій волі висилає, кого ёму завгодно, рівняти и гладити дорогу, або копати рови. Голова понурий, строгий зъ виду и не любить багато говорити. Давно ще, дуже давно, коли блаженної памяти цариця Катерина іздила у Кримъ, бувъ вінъ вибраний за проводжальця; цілі два дні находився вінъ у сёму обовязку и навіть удостоівся сидіти на кізлі зъ царициномъ повозникомъ. И зъ тої самої пори ще голова вивчився роздумно и поважно похиляти голову, гладити довгі закручені въ-низъ вуси и кидати соколячий поглядъ изъ підлібя. И зъ тої пори голова, объ чімъ би ні заговорили зъ нимъ, завше вміе наверпути річъ на те, якъ вінъ візъ царицю

Digitized by Google

и сидівъ на кізлі царської карети. Голова любить иноді прикинутись глухимъ, особливо коли вчує те, чого-бъ ёму не хотілось чути. Голова терпіти не може хвинтикованя: завше носить свиту зъ чорного домашнёго сукна, оперізується вовняним барвистимъ поясомъ, и ніхто ніколи не видавъ ёго въ иншімъ костюмі, виймаючи хиба тільки часъ проізду цариці у Кримъ, якъ на нёму бувъ синій козацький жупанъ. Але той часъ ледве-хто мігъ затямити зъ цілого села, а жупанъ держить вінъ у скрині підъ замкомъ. Голова вдовець; але въ нёго дома живе своячка, котора варить обідати и вечеряти, миє лавки, білить хату, пряде ёму на сорочки и завідує всімъ домомъ. На селі поговорюють, буцімъ вона зовсімъ ёму не крівна; але ми вже бачили, що у голови багато нежичливцівъ, которі раді розпускати всяку клевету. Врешті може до сёго подало повідъ и те, що своячці завше не подобалося, коли голова виходивъ на поле, усіяне женцями, або до козака, въ которого була молода дочка. Голова кривий; але за те одиноке ёго око — злодій, и зъ-далека може зобачити гарненьку селянку. Однакже не швидче поведе вінъ тимъ окомъ на гарне личенько, ажъ

Digitized by Google

не обіздриться добре, чи не дивиться зъ-відкіль своячка. Та ми майже все вже розказали, що треба, о голові, а пяний Каленикъ не дібрався ще и до половини дороги и довго ще честувавъ голову всіми добірними словами, які могли тільки впасти на ліниво и незвязло обертаючийся язикъ ёго.

Digitized by Google

III.

НЕЖДАННИЙ СОПЕРНИКЪ. ЗМОВА.

„Ні, хлопці, ні, не хочу! Що се за гулянка! Якъ вамъ не надоість збитошникувати? И безъ сёго вже ми вславились Богъ-зна якими завидіяками. Лягайте лучше спати!“ Такъ говоривъ Левко гуляшимъ товаришамъ своімъ, що підмовляли ёго на нові збитки. „Прощавайте, братці! добра-нічъ вамъ! И жвавими кроками пішовъ відъ нихъ по вулиці.

„Чи спить моя ясноока Галя?“ думавъ вінъ підходячи до знакомоі намъ хати зъ вишневими деревами. Въ тишині почувся тихий говіръ. Левко зупенився. Міжъ деревами забіліла сорочка... „Що се значиться?“ подумавъ вінъ и підкравшись ближче, зховався за дерево. При світлі місяця ясніло передъ нимъ

Digitized by Google

лице дівчини... Се Галя! але хто жъ той високий чоловікъ, що стоіть до нёго спиною? Дарма придивлявся вінъ: тінь покривала ёго відъ нігъ до голови. Зъ переду тільки вінъ бувъ освітлений трохи, але найменьший крокъ Левка, ступлений на-передъ, уже покладавъ ёго въ неприємность бути відкритимъ. Тихо притулившись до дерева, рішився вінъ зостатись на місці. Дівчина виразно вимовила ёго имя.

„Левко? Левко ще молокососъ!“ говорившъ хрипливо и нишкомъ той високий чоловікъ. „Якъ я встріну ёго коли-небудь у тебе, то я ёго за чубъ...“

„Хотівъ би я знати, який отсе шельма вихвалюється насіпати мені чуба!“ тихо промовивъ Левко и витягнувъ шию, щобъ не пропустити ні одного слова. Але незнакомець говорившъ дальше такъ тихо, що и годі було чого підслухати.

„Якъ тобі не встидно!“ сказала Галя, коли вінъ скінчивъ свою річъ: „ти брешешъ, ти обманюєшъ мене; ти мене не любишъ; я ніколи не повірю, щобъ ти мене любивъ!“

„Знаю,“ продовжавъ високій чоловікъ: „Левко багато наговорившъ тобі нісенітниць и

Digitized by Google

завернувъ тобі голову (тутъ здавалося парубкові, що голосъ незнакомця не зовсімъ незнакомий, и неначе-бъ то вінъ колись чувъ ёго); але я дамъ себе въ знаки Левкові!“ продовжавъ незнакомець. „Вінъ думає, що я не бачу всіхъ ёго штукъ! Зкоштує вінъ, які у мене кулаки!“

При отсімъ слові Левко не змігъ уже більше вдержати свого гніву. Підійшовши на три кроки до нёго, замахнувся вінъ зъ усёі сили, щобъ дати позаушника, відъ которого незнакомець, дарма що здавався такий кріпкий, не устоявъ би мабуть на місці; але въ ту пору світло впало на лице ёго, и Левко остовпівъ, побачивши, що передъ нимъ стоіть ёго батько.

Мимовольно похитавши головою и легко свиснувши крізь зуби, се було одно, чимъ виразилося ёго здивованє. Зъ-боку почувся шелестъ. Галя квапно влетіла до хати, захлопнувши за собою двері.

„Прощавай, Галю!“ загукавъ въ ту пору одинъ зъ парубківъ, підкравшися и обіймивши голову, та й зъ жаховъ відскочивъ назадъ, надибавши шерсткі вуси.

Digitized by Google

„Прощавай, кралечко!“ загукавъ другий, але сей разъ полетівъ стрімголовъ відъ здорового стусана голови.

„Прощавай, прощавай, Галю!“ загукало зъ-кілька парубківъ, повиснувши ёму на шию.

„Щобъ ви провалились, проклятущі урвитні!“ грімавъ голова, відбиваючись и копаючи на нихъ ногами. „Що я вамъ за Галя? Убирайтеся въ-слідъ за батьками на шибеницю, чортові діти! Поприлипали, якъ мухи до меду! Дамъ я вамъ Галю!....“

„Голова! голова! голова!“ закричали хлопці и розбіглися на всі сторони.

„Ото батько!“ говоривъ Левко, прочунявши изъ свого здивованя и глядачи въ-слідъ за відходячимъ зъ лайкою головою. „Отъ які за тобою водяться штуки! славно! А я дивлюся та передумую, що се воно значиться, що вінъ усе прикидається глухимъ, коли станешъ говорити о ділі. Стрівай же, старий хріну, ти въ мене будешъ знати, якъ волочитись по-підъ вікна молодихъ дівчатъ, будешъ знати, якъ відбивати чужихъ суджених. Гей! хлопці! сюди! сюди!“ гукавъ вінъ, махаючи рукою до парубківъ, которі знову зібралися въ купу: „ходіть сюди! Я вамъ ра-

Digitized by Google

явъ ити спати; але теперъ роздумавъ и готовъ, хочъ цілу нічъ, самъ гуляти зъ вами.“

„Отсе то й діло!“ сказавъ плечистий и дородний парубокъ, которого злічали за найпершого гуляку и гульвісу на селі. „Мені все здається моторошно, коли не вдається погуляти до-волі и настроіти штукъ. Все неначе-бъ то нестає чогось. Неначе загубивъ шапку або люльку; словомъ, не козакъ, та й тілько.“

„Чи згоджаєтесь ви голову сёгодня здорово побісити?“

„Голову?“

„Та, голову. Що се вінъ справді думає собі! Вінъ управляється въ насъ, наче гетьманъ який. Мало того, що поштуркує, якъ своіми холопами, та ще й підъізджає до нашихъ дівчатъ. Атже-жъ, я думаю, на всімъ селі нема й одної гарної дівки, за которою-бъ не волочивсь голова.“

„Такъ воно, такъ!“ загукали въ одинъ голосъ усі хлопці.

„Що жъ ми, братці, за холопи? Хиба ми не такого роду, якъ и вінъ? Ми, слава Богу, вольніі козаки! Покажімъ ёму, хлопці, що ми вольніі козаки!“

Digitized by Google

„Покажемо!“ загукали парубки. „Та коли голову, то й писаря не минути!“

„Не минемо й писаря! А въ мене, якъ нарошно, зклалася въ умі славна пісня про голову. Ходімъ, я васъ вивчу,“ продовжавъ Левко, ударивши рукою по струнахъ бандури. „Та слухайте: переодягайтеся, хто въ що ні попаде!

Гуляй, козацька голово!“ говоривъ дужий гульвіса, ударивши ногою въ ногу и луснувши руками. „Що за роскішъ! Що за воля! Якъ зачнешъ казитися — здається, наче поминаєшъ давні літа. Любо, привільно на серцю, а душа неначе въ раю. Гей, хлопці! гуляй!....“

И юрба шумно понеслась по вулицяхъ. А благочестиві старухи, пробуджені крикомъ, відчиняли віконца и хрестились сонними руками, мовлячи: „Ну, теперъ гуляють парубки!“

Digitized by Google

IV.

ПАРУБКИ ГУЛЯЮТЬ.

Въ одній тільки хаті, въ кінцю вулиці, ще світилося. Се житло голови. Голова вже давно скінчивъ свою вечерю, и певне давнобъ уже заснувъ, але въ нёго въ ту пору бувъ гість, винокуръ, которого прислявъ поміщикъ, що мавъ невеликий участокъ землі межи вольними козаками, будувати винницю. Підъ самимъ покутємъ, на почотному місцю, сидівъ — гість, низенький, товстенький чоловікъ, зъ маленькими вічно сміючимися оченятами, въ которихъ, здається, написане було те вдовольство, зъ якимъ куривъ вінъ свою коротеньку люльку, що-хвиля зплёвуючи и придавляючи пальцемъ вилізаючій зъ неі запелілий тютюнъ. Облаки диму бистро розростались надъ нимъ, одягаючи ёго въ сивий

Digitized by Google

туманъ. Здавалося, буцімъ широкий димникъ зъ якоі-небудь винниці, наскучивши-собі сидіти на своій криші, забажавъ прогулятись и чемно сівъ собі за столомъ у хаті голови. Підъ носомъ торчали въ нёго коротенькі та густі вуси, але вони такъ неясно мелькали крізь тютюнову атмосферу, що здавались мишею, котору винокуръ піймавъ и держить въ роті своімъ, підскубуючи монополію кота. Голова, яко хазяінъ, сидівъ увъ одній тільки сорочці и полотняныхъ шароварахъ. Орляче око ёго, мовъ вечеріюче сонце, зачинало мало-помалу жмуритися и меркнути. Кінець стола куривъ люльку одинъ изъ сільскихъ десятниківъ, що складали коменду голови; той сидівъ, зъ шаноби для хазяіна, въ свиті.

„Скоро жъ ви думаєте,“ сказавъ голова, обернувшись до винокура и кладучи хрестъ на зівнувший ротъ свій, „поставити вашу винницю?“

„Коли Богъ поможе, то сеі осени може й закуримо. На Покрову, заложуся, що панъ голова буде писати ногами німецькі кренделі по дорозі.“

Якъ промовивъ ті слова, оченята винокура пропали; замість нихъ протягнулися

Digitized by Google

проміні по самі уха; цілий толубъ ставъ колихатись відъ сміху, а веселі губи покинули на хвилю димуючу люльку.

„Дай Боже!“ сказавъ голова, виразивши на лиці своімъ щось похоже на усміхъ. „Теперъ ще, слава Богу, винниць розвелось не багато. А отъ, давного часу, коли проводжавъ я царицю по переяславській дорозі, ще покійний Безбородко...“

Ну, свате, нагадавъ ти часъ! Тоді відъ Кременчуга до самихъ Роменъ не налічували и двохъ винниць. А теперъ... Чи чувавъ ти, що повидумували прокляті Німці? Незабаромъ, кажуть, куритимуть не дровами, якъ усі чесні Християне, а якоюсь чортівською парою.“ Мовлячи ті слова, винокуръ въ розмишлюваню глядівъ на стілъ и на розложені на німъ руки свої. „Якъ отсе парою — ій-богу, не второпаю!“

„Що за дурні, прости Господи, ті Німці!“ сказавъ голова. „Я-бъ батогомъ іхъ, собачихъ дітей! Чи чуване діло, щобъ парою можна було кипенити що? По сёму, то ложку борщу годі піднести-бъ до рота, не упікши губъ, замість молодого поросяти...“

Digitized by Google

„И ти, свату,“ обізвалася своячка, що сиділа на постелі, підогнувши ноги, „будешъ ввесь той часъ жити въ насъ безъ жінки?“

„А нащо мені вона? Инше діло, якби що добре було.“

„Або не хороша?“ спитавъ голова, встремивши на нёго поглядъ свій.

„Куди тобі хороша! Стара, якъ бісъ. Пика вся поморщена, мовъ порожна мошенка.“ И низенька персона вунокура розколихалася знову відъ голосного сміху.

Въ ту пору щось стало шарити за дверьми; двері розтворилися — и мужикъ, не здіймаючи шапки, ступивъ черезъ порігъ, та й ставъ, неначе роздумуючи, на-середъ хати, роззявивши ротъ и оглядаючи стелю. Се бувъ знакомець нашъ, Каленикъ.

„Отъ, я и до-дому прийшовъ!“ говоривъ вінъ сідаючи на лавку коло дверей и не звертаючи ніякої уваги на притомнихъ. „Бачъ, якъ розтягнувъ вражий синъ, сатана, дорогу! Идешъ, идешъ, и кінця нема! Ноги неначе переломавъ хто. Достань-но тамъ, бабо, кожухъ, підстелити мені. На пічъ до тебе не прийду, ій-богу, не прийду: ноги болять!

Digitized by Google

Дістань ёго; тамъ вінъ лежить близь покутя; гляди тільки, не переверни горшка зъ тертимъ тютюномъ. Або ні, не рушъ, не рушъ! Ти може пяна сегодня... Нехай, вже я самъ дістану."

Каленикъ привставъ трохи, але неодолима сила прикувала ёго до лавки.

„За теє люблю", сказавъ голова: „прийшовъ до чужої хати и розпоряджається, якъ дома! Виведи ёго по-добру, по-здорову!..."

„Оставъ, свату, відпочинути!" сказавъ винокуръ. „Се пожиточний чоловікъ: якби більшъ такого народу — то винниця наша славно пішла-бъ..."

Однакже не добродушность винудила ті слова. Винокуръ вірвъ усімъ прикметамъ, и заразъ вигнати головіка, що сівъ уже на лавку, значило въ нёго накликати біду.

„Що те, якъ старость прийде!..." ворчавъ Каленикъ, лягаючи на лавку. „Добро би, ще сказати, пяний, такъ ні-жъ, не пяний. Ійбогу, не пяний! Що мені брехати? Я готовъ заявити се хочъ и самому голові. Що мені голова? Щобъ вінъ здохъ, собачий синъ! Я плюю на нёго! Щобъ ёго, одноокого чорта,

Digitized by Google

возомъ переіхало! Що вінъ обливає людей на морозі..."

„Еге! влізла свиня въ хату, та й лаби на стілъ суне," сказавъ голова, гнівно встаючи зо свого місця; але въ ту пору важкий камінь, розбивши вікно въ дрібязки, полетівъ ёму підъ ноги. Голова застановився... „Колибъ я знавъ", говоривъ вінъ підіймаючи камінь. „який отсе шибеникъ шпурнувъ, я-бъ вивчивъ ёго, якъ кидаться! Що за збитки!" продовжавъ вінъ обзираючи ёго на руці палаючимъ поглядомъ. „Щобъ вінъ подавився отсимъ каменемъ..."

„Стій, стій! Боже тебе борони, свату!" підхопивъ, поблідівши, винокуръ." Боже борони тебе, и на тімъ и на сімъ світі, поблагословити кого-небудь такою лайкою!"

„Отъ найшовся заступникъ! Хай вінъ пропаде!..."

„И не думай, свату! Ти не знаєшъ, певне, що лучилося зъ моєю покійною тещею?"

„Зъ тещею?"

„Та, зъ тещею. Вечеромъ, трохи може ранше ніжъ теперъ, сіли вечеряти: покійна

Digitized by Google

теща, покійний тесть, та наймитъ, та наймичка, та й дітей штýкъ зъ-пятеро. Теща відсипала трохи галушокъ зъ великого казана въ миску, щобъ не такъ були горячі. Після роботи всі зголодніли и не хотіли ждати, поки галушки простинуть. Набираючи іхъ на довгі деревяні спички, зачали істи. Якъ-разъ, відки ні возьмись, чоловікъ, якого вінъ роду, Богъ ёго знає, просить, що-бъ и ёто допустили до трапези. Якъ не нагодувати голодного чоловіка! Дали и ёму спичку. Але гість змітає галушки, якъ корова сіно. Поки-що вони зъіли по одній и запустили спички за другими, дно було гладке, якъ панський містъ. Теща насипала ще; думає, гість наівся и буде вбирати менше. Де тамъ: ще лучше ставъ уплітати! — „А щобъ ти подавився отсими галушками!“ подумала голодна теща; ажъ якъ-разъ тотъ закашлявся и впавъ. Кинулись до нёго — ані духа, вдавився!“

„Такъ ёму, обжорі проклятому, й треба!“ сказавъ голова.

„Такъ би, та не такъ вийшло: зъ того часу и супокою не було тещі. Ледве тільки нічъ, мертвець и лізе. Сяде верхомъ на димникъ, проклятий, и галушку держить у зубахъ.

Digitized by Google

За дня всё супокійно, и слуху нема про нёго; а тільки стане примеркати, глянь на кришу, вже й осідлавъ, собачий синъ, димникъ....“

„И галушка въ зубахъ?“

„И галушка въ зубахъ.“

„Дивно, свату! Я чувавъ щось похоже ще за покійницю...“

Тутъ голова зупенився. Підъ вікномъ почувся галасъ и тупане танцюючихъ. Зъ-разу тихо звукнули струни бандури, а потімъ прилучився й голосъ. Струни загреміли сильнішъ; скілька голосівъ стало підтягати — и пісня загула вихромъ:

Хлопці, чи чували ви?
Чи въ насъ голови не крепкі!
А въ старого голови
Въ голові розсілись клепки.
Набий, боднарь, голову
Желізними обручами!
Цвігни, боднарь, голову
Батогами, батогами!
Голова старий якъ бісъ,
Одноокий, кривий, хнюра,

Digitized by Google

А до дівчатъ таки-бъ лізъ,
Залицявся-бъ... Дурень, дурень!
Чи тобі до парубківъ?
Тебе-бъ треба въ домовину,
А щобъ тямивъ въ вікъ-вікивъ:
Ляща въ пику й за чуприну!

„Славна пісня, свату!“ сказавъ винокуръ нахиляючи трохи голову и обернувшись до голови, що такъ и остовпівъ зъ дива на таку зухвалость. „Славна! та погано тільки, що голову поминають не зовсімъ пристойними словами...“

И вінъ впять положивъ руки на стілъ зъ якимось солодкимъ умиленемъ въ очахъ, приготовляючись слухати ще, бо підъ вікномъ гремівъ регітъ и крики: „знову! знову!“ Однакже проникливе око побачило-бъ заразъ, що не изумлене вдержувало голову довго на однімъ місці. Такъ тільки старий опитний кітъ допускає иноді неопитну мишъ бігати коло свого хвоста, а міжъ тимъ бистро укладає плянъ, якъ отсе перерізати ій дорогу до нори. Ще одиноке око голови було втопирене на вікно, а вже рука, давши знакъ десятникові, держалась за деревяну ручку дверей, и

Digitized by Google

наразъ на вулиці піднявся крикъ... Винокуръ, що до числа многихъ гідностей своіхъ влучавъ и цікавость, живо набивши тютюномъ свою люльку, вибігъ на вулицю, але збитошники вже порозбігались.

„Ні, ти не втечешъ відъ мене!“ кричавъ голова, тягнучи за руку чоловіка у виверненімъ до-гори шерстю баранімъ кожусі. Винокуръ, користуючи зъ часу, підбігъ, щобъ заздріти въ лице сёму нарушителеві супокою; але зъ боязню подавсь назадъ, побачивши довгу бороду и страшно напалёвану пику. „Ні, ти не втечешъ відъ мене!“ кричавъ голова, не переставаючи тягнути просто у сіни свого плінника, который, не показуючи ні якого супротивленя, супокійно ишовъ за нимъ, ненач у свою хату. „Карпо! отворяй комору!“ сказавъ голова до десятника. „Ми ёго въ темну комору! А-тамъ розбудимо писаря, зберемо десятниківъ, переловимо усіхъ тихъ харцизівъ, и сёгодня таки й резолюцію усімъ імъ учинимо!“

Десятникъ забренькавъ невеликою колодкою въ сінахъ и отворивъ комору. Въ ту саму пору плінникъ, користуючись темнотою

Digitized by Google

сіней, наразъ вирвався въ незвичайною силою зъ рукъ ёго.

„Куди?“ закричавъ голова, ухвативши ёго ще міцнішъ за ковніръ.

„Пусти, то я!“ — почувся тоненький голосъ.

„Не поможе, не поможе, брате! Пищи собі хоть и чортомъ, не тільки бабою, мене не здруришъ!“ и трутивъ ёго въ темну комору такъ, що бідолашній плінникъ ажъ застогнавъ, упавши на землю, а самъ, въ товаристві десятника, пустився въ хату писаря, и въ-слідъ за ними, якъ пароплавъ, задимивсь винокуръ.

Розмисляючи ишли вони всі трое, поспускавши голови, и якъ-разъ, на скруті въ темний переулокъ, разомъ скрикнули відъ сильного удару по лобахъ, и такий самий крикъ обізвався въ одвітъ имъ. Голова, прискуливши свое око, зъ изумленемъ уздрівъ писаря зъ двома десятниками.

„А я до тебе иду, пане писарю!“

„А я до твоєї милости, пане голово!“

Digitized by Google

„Чудеса діються, пане писарю!“

„Чудні діла, пане голово!“

„А що?“

„Хлопці казяться, збитошникують цілими купами по вулицяхъ! Твою милость величають такими словами... словомъ, сказати сором; пяний Москаль побоіться вимовити іхъ своімъ нечестивимъ язикомъ.“ (Все те худощавий писарь, у пестрядевихъ (дрилиховихъ) шароварахъ и жупані цвітомъ якъ винні дріжджі, вимовлявъ натягаючи шию и приводячи ії опять въ попередній станъ). „Здрімавъ-було трохи, такъ зтягнули зъ постелі проклятущі урвитні своіми соромними піснями та стукомъ. Хотівъ-було гарненько покропити іхъ, та поки натягнувъ шаровари та жупанъ, всі розбіглися куди ні попало. Але найголовніщий не вирвавсь відъ насъ. Виспівує вінъ теперъ у тій хаті, де держать арештантівъ. Душа въ мині ажъ горіла, щоби пізнати сю птицю, та пика замазана саджею якъ у чорта, що кує цвяхи для грішниківъ.“

„А якъ вінъ одягнений, пане писарю?“

„Въ чорнімъ вивернемъ кожусі собачий синъ, пане голово!“

Digitized by Google

„А чи не брешешъ ти, пане писарю? Що, якъ отсей урвитень сидить теперъ у мене въ коморі?“

„Ні, пане голово! Ти самъ, не у гнівъ будь сказано, погрішивъ трохи.“

„Давайте огня! ми розглянемо ёго!“

Огонь принесли, двері одчинили — и голова охнувъ зъ диву, побачивши передъ собою своячку.

„Скажи, прошу тебе,“ зъ такими словами вона приступила до нёго: „чи ти не зхибивъ ще зъ послідньої крихти розуму? Чи була въ одноокій довбні твоій хочъ капля мозку, що ти втрутивъ мене въ темну комору? Щастє, що не вдарилась головою до желізного крючка. Хиба я не кричала до тебе, що се я? Вхопивъ проклятий медвідь своіми желізними лабами, та й тручає! Щобъ тебе на тімъ світі чорти тручали!...“

Послідні слова винесла вона за двері, на вулицю, вийшовши туди для якихъ-небудь причинъ.

„Та, я бачу, що отсе ти!“ сказавъ голова, прочунявши.

Digitized by Google

„Що скажешъ, пане писарю, чи не шельма сей урвиголова?“

„Шельма, пане голово!“

„Чи не пора намъ усіхъ тихъ гульвісъ провчити гарненько, и заставити іхъ займаться діломъ?“

„Давно пора, давно пора, пане голово!“

„Вони, дурні, взяли собі... Який чортъ! мені причувся крикъ своячки на вулиці... Вони, дурні, взяли собі въ голову, що я імъ рівня. Вони думають, що я який-небудь іхъ братъ, простий козакъ!“ Невеликий після того наступивший кашель и встремленє ока зъ підлібя навкруги давали догадуватись, що голова приготовлявся говорити объ чімось важнімъ. „Въ тисяча... отсихъ проклятихъ названій роківъ, хочъ убий, не вимовлю. Ну—году, тодішнёму комисареві Ледачому, даний бувъ приказъ, вибрати зъ козаківъ такого, который би бувъ глуздоватійший відъ усіхъ. О! (отсе „о!“ голова вимовивъ, піднявши палець у-гору) глуздоватійший відъ усіхъ! за провідника царіці. Я тоді...“

„Що и казать! отсе вже кожний знає, пане голово! Всі знають, якъ ти вислужився

Digitized by Google

царську ласку. Признайся теперъ, що моя правда вийшла: вхопивъ трохи на душу гріха, та й сказавъ, що зловивъ того урвитня у виверненімъ кожусі.“

„А що до сёго диявола у виверненімъ кожусі то ёго, у приміръ другимъ, закувати въ кайдани и укарати примірно! Хай знають, що значиться власть! Одъ кого жъ и голова поставленъ, якъ не одъ царя? Потімъ доберемося и до другихъ хлопцівъ: я не забувъ, якъ проклятущі урвитні загнали въ огородъ стадо свиней, що всю мою капусту и огірки поіли; я не забувъ, якъ чортові діти одказалися вимолотити моє жито; я не забувъ... та нехай вони и проваляться, мені треба доконче знати, що отсе за шельма у виверненімъ кожусі.“

„Отсе проворна, видко, птиця!“ сказавъ винокуръ, которого щоки, черезъ увесь протягъ тоі розмови, неперестанно заряджалися димомъ, наче осадна гармата, и губи, випустивши коротеньку люльку, викинули цілий огняний фонтанъ. „Такого чоловіка не зле на всякий случай и при винниці держати; а ще лучше повісити на вершечку дуба замість панікадила.“

Digitized by Google

Такий дотепъ здавався винокурові не зовсімъ дурний, и вінъ таки заразъ рішився, не дожидаючи одобреня другихъ, нагородити себе хрипливимъ сміхомъ.

Въ ту пору стали приближатись вони до невеликої, майже поваленої до землі хати. Цікавость нашихъ путниківъ побільшилася: усі зтовпились коло дверей. Писарь виймивъ ключъ, затарахкавъ нимъ коло замку; але той ключъ бувъ відъ ёго скрині. Нетерпіливость більшала. Всунувши руку, зачавъ вінъ шарити и сипати лайками, не находячи ёго.

„Є!“ сказавъ вінъ наконець, нагнувшись и виймаючи зъ глибини обширної кешені, якою заосмотрені були ёго пестрядеві шаровари.

При отсімъ слові, серця нашихъ героівъ неначе злилися въ одно, и те величезне серце забилось такъ сильно, що нерівний стукъ ёго не бувъ заглушений навіть бренькнувшимъ замкомъ. Двері отворилнсь, и... голова станувъ блідний, якъ полотно; винокуръ почуявъ холодъ, и волосє ёго неначе хотіло полетіти до неба; жахъ виразився на

Digitized by Google

лиці писаря; десятники приросли до землі и не були въ стані замкнути своіхъ вспільно роззявленихъ ротівъ: передъ ними стояла своячка.

Здивована неменьше ніжъ вони, вона однакже трохи зхаменулась и зробила рухъ, щобъ підойти до нихъ.

„Стій!“ закричавъ дикимъ голосомъ голова и захлопнувъ за нею двері. „Панове, се сатана!“ продовжавъ вінъ. „Огня! швидче огня! Не пожалію казённоі хати! Запали ії, запали, що-бъ и костей чортовихъ не осталось на землі!“

Своячка въ ужасі кричала, чуючи за дверьми грізне постановленє.

„Що ви, братці!“ мовивъ винокуръ. „Слава Богу, волосє у васъ ледве не въ снігу, а й досі розуму не набрались: відъ простого огня відьма не згорить! Тілько огонь зъ люльки може запалити відьму. Стрівайте, я заразъ усё злагоджу!“

Сказавши теє, висипавъ вінъ горячий попілъ въ скрутель соломи, и зачавъ роздувати. Розпачъ въ ту пору додала духа бідолашній

Digitized by Google

своячці: голосно стала вона благати и переконувати іхъ.

„Погодіть, братці! Чого на-дурно грішити? Може отсе и не сатана!“ сказавъ писарь. „Коли воно, се-бъ то те саме, що сидить тамъ, згодиться положити на себе хрестне знаменіе, то се певний знакъ що не чортъ.“

Предложеніе одобрили.

„Пекъ відъ мене, сатано!“ продовжавъ писарь, прикладаючи губи до шпари въ дверяхъ. „Якъ не рушишся зъ місця, то ми отворимо двері.“

Двері отворилися.

„Перехрестися!“ сказавъ голова, оглядаючись и буцімъ вибираючи вигідне місце на случай ретиради.

Своячка перехрестилася.

„Який чортъ! та се справді своячка!“

„Яка нечиста сила затягла тебе, кумо, въ отсю комору?“

И своячка, хлипаючи, росказала, якъ ухопили іі хлопці въ обіймака на вулиці и

Digitized by Google

хоча й вона пручалась, впустили черезъ широке вікно до хати та й забили віконницею. Писарь посмотрівъ: завіси у широкоі віконниці відорвані и тільки підперта зверхи деревянимъ брусомъ.

„Добро тобі, одноокий дідьку!“ закричала вона, приступивши до голови, который подався въ-задъ и все ще продовжавъ мірити ії своімъ окомъ. „Я знаю твою гадку: ти хотівъ сёго, ти радъ бувъ оказіі щобъ зъісти мене, щобъ нікому було дивитись, якъ старий дідуганъ дурієе. Ти думаєшъ, я не знаю объ чімъ ти говоривъ нині зъ Галею? О, я все знаю! Мене годі звести и не твоій безглуздій довбні. Я довго терплю, але після не погнівайся...“

Сказавши тее, показала кулакъ и живо відійшла оставивши остовпілого голову.

„Ні, тутъ не на жартъ сатана вмішався,“ думавъ вінъ, чухаючи свою довбеньку.

„Зловили!“ загукали надходячи въ сю пору десятники.

„Кого зловили?“ спитавъ голова.

Digitized by Google

„Диявола у вивернѣнімъ кожусі.“

„Давайте ёго!“ закричавъ голова, ухвативши за руку приведеного пійманця. „Чи ви зъ ума зійшли? Та жъ отсе пяний Каленикъ!“

„Що за пропасть! въ рукахъ нашихъ бувъ, пане голово!“ одвічали десятники. „Въ переулку обступили проклятущі хлопці, стѣли танцювати, торгати, виставляти язики, вирівати зъ рукъ... чортъ зъ вами!... И якъ ми попали на отсю ворону, замість ёго, Богъ одинъ знає!“

„Властю моєю и всіхъ мирянъ, дається повелінє,“ сказавъ голова, „зловити якъ-стій сёго розбійника! а такимъ побитомъ и всіхъ кого найдете на вулиці, и привести на розправу до мене!...“

„Помилуй, пане голово!“ промовили деякі, кланяючися въ ноги. „Побачивъ би ти, які вони почвари; нехай насъ Богъ побє, и родились и хрестились — а такихъ поганихъ пикъ не видали! Чи далеко до гріха, пане голово? перелякають доброго чоловіка такъ, що після ні одна баба не візьметься вилічити.“

Digitized by Google

„Даиъ я вамъ переляку! Що ви? не хочете слухати? Ви певне держите іхъ руку? Ви бунтовники! Що то?... Скажіть мені, що то?... Ви заводите розбоі!... Ви... Я донесу комісареві! Сей же часъ, чуєте, сей же часъ! біжіть, летіть птицею! Щобъ я васъ... Щобъ ви мені...“

Всі розбіглися.

Digitized by Google

V.

УТОПЛЕННИЦЯ.

Не журячись нічимъ и не дбаючи о розісланихъ погоняхъ, виновникъ всеі тоі колотнечи пеняво підходивъ икъ старому домові надъ ставомъ. Не треба, думаю, й казати, що се бувъ Левко. Чорний кожухъ ёго бувъ розстябленій, шапку державъ вінъ у руці, пітъ зъ нёго котився градомъ. Величаво и мрачно чорнівъ кленовий лісъ, що стоявъ до місяця. Нерухомий ставъ подувъ свіжостю на змученого пішця и побудивъ ёго спочинути на бе́резі. Все було тихо; въ глибокій гущавині ліса чулись тільки трелі соловія. Неодолимий сонъ ставъ живо змикати ёму зіниці; змучені чолони готові були забутись и оніміти; голова хилилася... „Ні, а то я ще й засну тутъ!“ говоривъ вінъ підіймаючись на ноги и проти-

Digitized by Google

раючи очи. Оглянувся: нічъ здавалася передъ нимъ ще блищучійша. Якесь дивне упоюще світлячене примішалося до блеску місяця. Ніколи ще ёму не случалось, щось такого видіти. Срібний туманъ упавъ на околицю. Запахъ відъ цвітучихъ яблунь и нічныхъ квітівъ лився по всій землі. Здивований глядівъ вінъ на нерухомі води ставу: старожитній панський дімъ опрокинувшись у-низъ видпівся въ нёму чистий и въ якімось яснімъ величию. Замість темнихъ віконниць, визирали веселі склянні вікна и двері. Крізь чисті скла блимала позолота. Та отъ привиділось ёму, буцімъ отворилось вікно. Притаївши духъ, не дрігнувши и не спускаючи очей зо ставу, вінъ, здавалось, переселився въ глибину ёго и бачить: зъ-разу виставився крізь вікно білий локоть, потімъ виглянула привітлива головка, зъ блискучими очима, що тихо ясніли крізь темнорусі филі волося, и сперлася на локоть; и бачить: вона киває зъ-легка головою, вона маха, вона усміхається... Тутъ серце въ ёго забилось... Вода зтрусилась и вікно заперлося знову. Тихо відійшовъ вінъ відъ ставу и поглянувъ на дімъ: темні віконниці були отверті; скла сияли при місяцю. „Отъ якъ мало можна вірити людськимъ поговоркамъ,“ подумавъ вінъ про

Digitized by Google

себе. „Дімъ новісенький, краски живі, наче сёгодня помалеваний. Тутъ живе хтось“ И мовчки підійшовъ вінъ ближче; але въ домі все було тихо. Сильно и звучно переклика-лися славні пісні соловіївъ, такъ якъ-що вони, здавалось, завмирали зъ утоми и розкоши, чутись було шелесту и чичиканя свіркунівъ, або гукання болотяної птиці, що ховзкимъ носомъ своімъ ударяла по широкому зеркалі води. Якусь солодку тишину и роскішъ почуявъ Левко въ своімъ серці. Настроівши бандуру заравъ вінъ и заспівавъ:

Ой, місяцю, місяченьку!
И ти, зоре ясна!
Ой, світіть тамъ по подвірю,
Де дівчина красна.

Вікно зъ-тиха отворилося, и та сама головка, которої одразъ бачивъ вінъ у ставі, виглянула, пильно прислухаючись до пісні. Довгі рісниці ії були на-въ-півъ спущені на очи. Вся вона була блідна, якъ полотно, якъ блескъ місяця; але яка чудна, яка прекрасна. Вона засміялася... Левко здрігнувъ.

„Заспівай мені козаче, яку пісню!“ мовила вона зъ-тиха, нахиливши свою голову на-бікъ и спустивши зовсімъ густі рісниці.

Digitized by Google

„Яку-жъ тобі пісню заспівати, моя панночко ясна?

Слёзи тихо покотились по блідному личеньку ії.

„Козаче“, мовила вона, и щось невиразимо взрушаюче почулось въ ії мові, „козаче, найди мені мою мачоху! Я нічого не пожалію для тебе. Я нагороджу тебе. Я тебе багато и роскішно нагороджу! Въ мене є рукави вишивані шовкомъ, коралі, ожереля. Я подарую тобі поясъ мережаний перлами. Въ мене золото є... Козаче, найди мені мою мачоху! Вона страшна відьма: мені не було відъ неї супокою на білому світі. Вона мучила мене: заставляла робити, якъ просту мужичку. Подивись на лице: вона звела румянець своіми нечистими чарами зо щокъ моіхъ. Поглянь на білу шию мою: вони не змиваються! вони не змиваються! вони ніколи не змиються, отсі сині пятна відъ желізнихъ пазорівъ ії! Поглянь на білі ноги моі: вони багато ходили, та не по коврахъ тільки — по піску горячому, по землі сирій, по колючому тернівнику вони ходили! а на очи моі, подивись на очи: вони не бачать відъ слёзъ!... Найди ії, козаче, найди мені мою мачоху!...“

Digitized by Google

Голосъ ії, що тутъ-же бувъ звишився, зупинився. Потоки слёзъ покотились по блідному лицю. Якесь тяжке чувство, повне жалю и смутку, сперлося въ груді парубка.

„Я готовъ на все для тебе, моя панночко!“ сказавъ вінъ въ сердечнімъ хвилёванію, „але якъ мені, де ії найти?“

„Дивись, дивись!“ живо промовила вона: „вона тутъ! вона на берегу грається въ короводі міжъ моіми дівчатами и гріється на місяці. Але вона лукава и хитра. Вона взяла на себе постать утопленниці; але я знаю, але я чую, що вона тутъ. Мені тяжко, мені душно відъ неі. Я не можу черезъ неі плавати легко и вольно якъ риба. Я тону и падаю на дно, мовъ ключъ. Винайди ії, козаче!“

Левко подивився на берігъ: у тонкімъ сріблянімъ тумані мелькали дівчата, легкі, неначе тіні, въ білихъ сорочкахъ, мовъ конваліями оздобленний лугъ; золоті ожереля намиста, дукачі блискали на іхъ шияхъ; але вони були блідні; тіло іхъ було неначе витечене зъ прозорихъ хмарокъ и буцімъ світилося на-скрізь при сріблімъ місяці. Короводъ, граючи, присунувся до нёго ближче. Почулись голоси.

Digitized by Google

„Давайте въ вброна, давайте граться въ вброна!“ загомоніли всі, буцімъ очеретъ надъ рікою порушений въ тихий часъ сумерківъ воздушніми устами вітру.

„Кому-жъ бути ворономъ?“

Кинули жеребъ — и одна дівчина вийшла изъ гурту. Левко взявся розглядати ії. Лице, одежа, все на ній таке саме, якъ и на другихъ. Помітно тільки було, що вона нерадо грала сю ролю. Гуртъ розтягнувся вереницею, перебігаючи жваво відъ нападівъ хижого ворога.

„Ні, я не хочу бути ворономъ!“ сказала дівчина знемогаючи відъ змучення; „мені жаль одіймати курятъ у бідної матері.“

„Ти не відьма!“ подумавъ Левко. „Хто жъ буде ворономъ?“

Дівчата знову зібралися, кинути жеребъ.

„Я буду ворономъ!“ обізвалася одна зъ середини.

Левко ставъ пильно вдивлятись у лице ії. Живо и сміло уганялась вона за вереницею и кидалася на всі боки, щоби зловити свою здобичъ Тутъ Левко ставъ замічати, що тіло ії не такъ світилося якъ у другихъ: у внутрі ёго видко було щось чорного. Наразъ роз-

Digitized by Google

лягся крикъ: воронъ кинувся на одну зъ вереници, вхопивъ ii, и Левкові привиділося, буцімъ у неі вилізли пазорі а на лицю блиснула злослива радость.

„Відьма!“ сказавъ вінъ, наразъ показавши на неі пальцемъ и обернувшись икъ домові.

Панночка засміялася, а дівчата зъ крикомъ повели зъ собою ту, що була ворономъ.

„Чимъ нагородити тебе, козаче! Я знаю, тобі не золота треба: ти любишъ Галю; але строгий батько не дає тобі женитися зъ нею. Вінъ теперъ не перешкодить, візьми и дай ёму отсе письмо...“

Біла ручка протягнулась, лице ii якось чудно заясніло и засияло... Зъ недовідомимъ трепетомъ и томлющимъ битемъ серця вхопивъ вінъ письмо и... прочнувся.

Digitized by Google

VI.

ПРОБУДЖЕНЄ.

„Не вже жъ отсе я спавъ?“ сказавъ про себе Левко встаючи зъ невеликого горбика. „Такъ живо, неначе на-яві!... Дивно, дивно!“ повторявъ вінъ, оглядаючись. Місяць, що зупенивсь надъ ёго головою, показувавъ північъ; всюди тишина; відъ ставу віявъ холодъ; надъ нимъ сумовито стоявъ старий дімъ зъ запертими віконницями; иохъ и дикий бурянъ показували, що зъ ёго давно віддалилися люде. Тутъ вінъ розціливъ руку, що затисъ-було въ сні и зъ дива ажъ крикнувъ, почувши въ ній письмо. „Ехъ, якби то я знавъ грамоті!“ подумавъ вінъ, обертаючи письмо передъ собою на всі боки. Въ ту хвилю почувся зъ-заду ёго галасъ.

Digitized by Google

„Не бійтесь, просто хватайте его! Чого зтрусіли? атже-жъ насъ десять. Я заложуся, що се чоловікъ, а не чортъ!“ Такъ кричавъ голова до своіхъ товаришівъ, и Левко почувъ себе ухваченимъ кількорома руками, зъ которихъ инші дріжали відъ страху. „Скидай но, приятелю, свою страшну личину! Годі дурити людей!“ промовивъ голова, вхопивши его за ковніръ и остовненівъ, випуливши на нёго свое око. „Левко! синъ!“ зкричавъ вінъ відступаючи зъ дива и опускаючи руки. „Се ти, собачий сину! бачъ, бісовське рожденє! Я думаю, яка се шельма, який се вивернений диаволъ строіть штуки; а отсе, вийшло, все ти, неварений кисіль твому батькові въ горло, позволяєшъ собі заводити по вулиці розбої та складаєшъ пісні... Еге, ге, ге, Левку! А що се? бачу, свербить у тебе спина! Вяжіть ёго!“

„Стрівай, батьку! звелено віддати тобі отсю писульку,“ промовивъ Левко.

„Не до писулёкъ теперъ, голубчику! Вяжіть ёго!“

„Стрівай, пане голово!“ сказавъ писарь, розвивъ письмо: „комисарова рука.“

Digitized by Google

„Комисарова?“

„Комисарова?“ повторили махинально десятники.

„Комисарова? дивно! ще не второпішъ!“ подумавъ про себе Левко.

„Читай, читай!“ сказавъ голова: „що тамъ пише комисаръ?“

„Послухаймо, що пише комисаръ!“ промовивъ винокуръ, держачи въ зубахъ люльку, и крешучи огню.

Писарь відкашлявся и зачавъ читати:

„Приказъ голові, Євтуху Макогоненкові. Дійшло до насъ, що ти, старий дурню, замість того, щобъ зібрати спершні недобірки податківъ и вести на селі порядокъ, одурівъ и строішъ пакості...“

„Отъ, ій-богу,“ перервавъ голова: „нічого не чую!“

Писарь зачавъ знову:

„Приказъ голові, Євтуху Макогоненкові. Дійшло до насъ, що ти, старий ду....“

„Стій, стій! не треба!“ закричавъ голова; „я хоть и не чувъ, але знаю,

Digitized by Google

що головного тутъ діла ще нема. Читай дальше!“

„А въ слідъ того приказую тобі зараз ісенько оженити твого сина, Левка Макогоненка, зъ козачкою зъ вашого таки села, Галею Петриченковою, а также поробити мости на стовбовій дорозі и недавати безъ мого відома обивательськихъ коней судовимъ паничамъ, хоча-бъ вони іхали просто зъ казённої палати. Коли-жъ, по приїзді моімъ, найду отсей мій приказъ не доведений до сповненя, то тебе одного потягну до одвіту. Комисаръ, одставний поручникъ Кузьма Деркачъ-Дришпановський.“

„Отъ що!“ сказавъ голова, роззівивши ротъ. „Чи чуєте ви, чи чуєте: за всё голова одповість, отже-жъ послухъ! мовчазний послухъ! а ні, то вибачайте... А тебе,“ продовжавъ вінъ, обернувшись до Левка „въ наслідокъ приказу комисаря, — хочъ дивно мені, якъ се дійшло до нёго, — оженю; тільки напередъ покоштуєшъ ти нагайки! Знаєшъ, тої, що висить у мене коло покутя. Я обновлю ії завтра.... Де ти взявъ отсю писульку?“

Digitized by Google

Левко, не вважаючи на здивованє, що вийшло відъ такого неожиданого обороту єго діла, мавъ на стільки притомности, щобъ въ умі приготовити другий одвітъ и втаїти настоящу правду, якимъ способомъ дісталося письмо. „Я ходивъ,“ сказавъ вінъ, „ще вчора вечеромъ у городъ, и стрінувъ комисара, якъ злізавъ зъ брички. Пізнавши, що я зъ нашого села, давъ вінъ отсе письмо, и звелівъ на словахъ тобі сказати, батьку, що вінъ, вертаючи, заіде до насъ пообідати.“

„Вінъ тее казавъ?“

„Казавъ.“

„Чи чуєте?“ сказавъ голова зъ важною міною, обернувшись до своіхъ товаришівъ: комисаръ самъ своєю особою приіде до нашого брата, се-бъ то, до мене, на обідъ. О!“ Тутъ голова піднявъ палець въ гору, и привівъ голову у таке положенє, буцімъ вона прислухуєтьсяся до чого-небудь. „Комисаръ, чи чуєте, комисаръ приіде до мене обідати? Якъ думаєшъ, пане писарю и ти, свату, отсе не зовсімъ пуста честь — не правда?“

Digitized by Google

„Ще, скільки тямлю," підхопивъ писарь, „ні одинъ голова не угощавъ комисара обідомъ."

„Не всякий голова голові пара!" проговивъ зъ самодовольнимъ видомъ голова. Ротъ ёго викривився и щось ніби тяжкий хрипливий сміхъ, похоже більше на гукъ далекого грому, загомоніло въ ёго устахъ. „Якъ думаешъ, пане писарю, треба-бъ для именитого гостя дати приказъ, щобъ зъ кожної хати принесли хочъ по курятку, ну, полотна, та ще де-чого... Га?...

„Треба-бъ, треба, пане голово!"

„А коли-жъ весіле, батьку?" спитавъ Левко.

„Весіле? Давъ би я тобі весіле!... Ну, та для именитого гостя... завтра васъ піпъ и звінчає. Чортъ зъ вами! Нехай комисаръ побачить, що значиться справность! Ну, діти, теперъ спати! Идіть до-дому!... Сёгодніший случай припімнувъ мені той часъ, коли я..." При сихъ словахъ голова пустивъ звиклий свій важний и значущий поглядъ изъ підлібя.

Digitized by Google

„Ну, теперъ піде голова розказувати, якъ візъ царицю!“ сказавъ Левко и жвавими кроками и радосно спішивъ до знакомої хати, окруженої низенькими вишнями. „Дай тобі Боже царство небесне, добра та прекрасна панночко!“ думавъ вінъ про себе: „Нехай тобі на тімъ-світі вічно усміхається міждо ангелами святими! Нікому не розкажу про диво, що сталося сеї ночи; тобі тільки одній, Галю, передамъ єго: ти одна тільки повіришъ мені и вкупі зо мною помолишся за упокой души безталанної утопленниці!“ Тутъ приблизився икъ хаті: вікно було отверте: промінї місяця проходили крізь нёго и падали на спячу передъ нимъ Галю. Голова ії сперлася на руку; щоки тихо горіли; губи шевелились, неясно вимовляючи ёго имя. „Спи, моя кралечко! Приснись тобі все, що єсть найлучшого на світі; але й те не буде лучше відъ нашого пробудженя!“ Перехрестивши ії, заперъ вінъ віконце и тихенько віддалився. И черезъ кілька минутъ, все вже уснуло въ селі; одинъ тільки місяць такъ саме блискучо и чудно пливъ по необіймущихъ пустиняхъ роскішного украінського неба. Такъ саме урочисто дихало все въ вишині, и нічъ, божественна

Digitized by Google

нічъ, величаво догоряла. Такъ саме прекрасна була земля въ чуднімъ сріблянімъ блеску; але вже ніхто не впивався ними: все погрузилося въ сонъ. Инколи тільки переривалось мовчанє бреханємъ собакъ, и довго ще пяний Каленикъ плентався по вснулихъ вулицяхъ, шукаючи своєі хати.

Конець І. тому.

Digitized by Google

Digitized by Google

УПИСЪ

першого тому.

	стор.
Передне слово пасічника Рудого Панька . . .	5
Сорочинецька ярмарка	15
Вечіръ на передодні Ивана Купала	79
Травнева нічъ, або втопленниця	111

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ÖNB
+Z154781403

Digitized by Google